

ZBORNİK

Delavsko-kmetske
MATICE

uro boja na kulturni fronti!

ovci in kmetje!

izobrazbo je skrajno težak. Ne samo zato, ker nas
oblastjo, temveč tudi zato, ker smo ubogi in ker
oda marksistična izobrazba je neizogiben pred-
to moramo nadaljevati z bojem tudi na tej

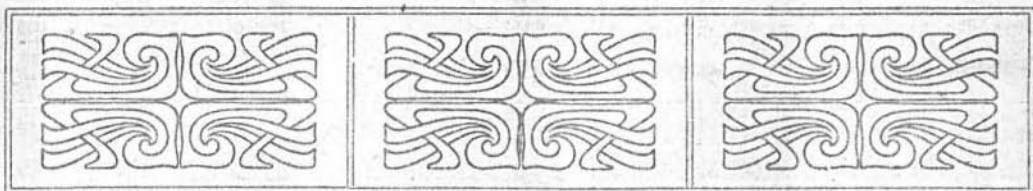
sedaj v 1500 izvodih. Od teh je šlo 500
samo 1000. To je bilo dosti premalo, pa
laših publikacij nastavljena tako nizko, ne
vilo naročnikov znatno ne pomnoži.

olike napake, je bilo to v prvi
istične literature, ki bi nam
kritika sta neobhodno po-
aše socialiste! Oni so

kateri ga je uklenila
osti. On mora zanesti
e mlade umetnike.

delavcev.

ie ta

A. Št.

Da se razumemo!

„Brez revolucionarne teorije — ni revolucionarnega gibanja!“ Te besede smo zapisali v naši uvodni besedi, v prvi številki „Zapiskov“ delavsko-kmetske matice, zavedajoč se, da ne velja ta Leninov izrek le nam, proletarskemu razredu, nego tudi proti — sili, ki hoče udušiti vsak revolucionarni pokret. Zavedali smo se dobro te resniče in zato smo računali v naprej z velikimi žrtvami, ki nam bodo nastale pri izdajanju edine marksistične znanstvene revije, a nikdar se nismo plašili pred temi žrtvami. Premagali bi vse žrtve ruzun ene, ki nam je bila naložena po izidu 4. štev. „Zapiskov“, to je, ko nam je oblast ustavila edino znanstveno revijo in nas prisilila pod kruti jarem molčečnosti.

Ob zatonu tako lepo pričetega leta se pa tudi zavedamo dolžnosti napram našim sodrugom in naročnikom, da moramo pojasniti naš položaj, da moramo javnost seznaniti, zakaj smo obmolknili, zakaj je naša revija izginila s knjižnega trga. Brez grenkobe v duši, ne da bi se najmanj nas polastila kaka malodušnost, smo čakali trenutka, da se vrnejo sodrugi iz zaporov, da nadaljujemo započeto delo. Našim prijateljem, ki tega morebiti še ne vedo, povemo ob tej priliki, da je *morala* delavsko-kmetska matica predvsem prenehati z vsakim delom iz enostavnega razloga, ker je naša justica takoj po izidu prvih števil „Zapiskov“ zaprla vse odbornike matice razun enega. Dejansko je oblast s tem korakom zaprla poslovanje matice.

Ne dovolj tega! Požrtvovalnost nekaterih sodrugov je vkljub temu udarcu dosegla, da je vsaj revija nadalje izhajala, akoravno so bile materielne žrtve ogromne in akoravno ni mogel zaprti odbor matice skrbeti, da si revija tudi materielno ravnotežje osigura. Rekli smo, nič za to! Revija mora izhajati, naj bodo žrtve še tako velike in po tej poti srčno usmerili naše korake.

Prišel je drugi udarec. Zaplenili so nam vso izdajo tretje številke, katera je bila za naš pokret največjega pomena, ker se je v tej številki globoko poseglo v napake in bolezni edine revolucionarne struje, katere so bile krive usodepolnemu porazu pretečenih volitev v narodno skupštino. To volivno številko smo namenili ozdravljenju slovenske proletarske struje in jo smatrali za izhodišče

razčiščenja našega pokreta. Našim prijateljem ponatisnemo v informacijo tozadevno razsodilo:

„Podpisano sodišče je razsodilo na predlog državnega pravdnništva: Vsebina tiskovine „Delavsko-kmetske Matice Zapiski“ št. 3. v Kočevju z dne 7. aprila 1925 letnika 1925 utemeljuje v članku „Volitve 8. februarja 1925“ v besedah:

a) „prečudežni Eshaeziji“,

b) „napram državnemu nestvoru SHS“ in v članku „Dolgovi na svetu“ v besedah „blažena Eshaezija“.

Izpostavljanje obstoječe oblike vladavine posmehu v smislu § 91 v s. k. z. in izzivlja k mržnji države kot celote.

Po členih 13 in 138 ustave potrjuje sodišče prepoved razširjenja in prodajanja navedene tiskovine izvršene po srezkem poglavarju v Kočevju ter odreja, da se vsi izvodi iste uničijo in da se razmeče zadevni tiskarski stavek.“

„V Kočevju izhajajoči mesečnik „Zapiski delavsko-kmetske Matice“ razpravlja v št. 3: z dne 7. aprila 1925 o članku „Volitve 8. februarja 1925“ o vzrokih za proletarske stranke neugodnega izida volitev v narodno skupščino. Člankar poudarja, da je tega izida krivo dejstvo, ker vodstvo „delavsko-kmetskega republikanskega bloka“ ni vzbujalo k odločnosti v borbi za izvedbo proletarske socialne revolucije in vsled tega pravi, da volilne številke ne predstavljajo ljudskega idejnega razpoloženja „napram državnemu nestvoru SHS“. Na drugem mestu nazivlja člankar kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev „prečudežno Eshaezijo“, v članku „Dolgovi na svetu“ pa „blažena Eshaezija“.

S temi nazivi izpostavlja zaplenjena številka imenovanega lista na navedenih mestih obstoječo obliko vladavine posmehu ter je podan dejanski stan prestopka po § 91 v s. k. z.; zato je gorenje razsodilo umestno.“

Zaplemba je bila težka, kruta. A s takimi dogodki smo morali pač v naprej računati — zato nas ni nesreča potrla. Za 1. maj je izšla 4. številka „Zapiskov“, kateri praznik smo porabili za marljivo agitacijo razširjenja naše revije; nameravali smo namreč v peti številki vsaj deloma ponoviti razprave zaplenjene tretje številke. A do tega žalibog ni došlo, ker nam je ljubljanska policijska direkcija z odlokom od 9. maja t. l. št. 25/49—3 pov. *zabranila nadaljno izdajanje* „Zapiskov“. To je bil usodepolni udarec, ki je bil pripravljen, da popolnoma onemogoči življenje delavsko-kmetske Matice. Storili smo vse, kar je bilo v naši moči, da rešimo revijo. Zaman. Naše pritožbe so bile zavrjene in sicer s sledečim odlokom:

„Vašo pritožbo zoper tuuradni odlok z dne 9. maja t. l. št. 25/49/3 pov. o prepovedi izhajanja revije „Zapiski Delavsko-Kmetske Matice“ je Veliki župan ljubljanske oblasti z razpisom z dne 23. julija t. l. št. S. 2000/3 kot neutemeljeno zavrnil ter izpodbijani odlok potrdil in sicer iz sledečih razlogov:

Po členih 13 in 138 ustave se sme med drugim prepovedati izhajanje odnosno razširjenje časopisov in natisnjenih spisov, ki izzivajo k mržnji do države kot celote ali če neposredno ali posredno pozivljejo državljane naj siloma izpremene ustavo ali državne zakone, če se iz sestavka očito vidi, da jim gre za tako pozivanje državljanov.

V izpodbijanem odloku navedeni članki vsebujejo zgoraj navedena dejanja ter je bila prepoved v ustavi utemeljena.

Z rekli v številki 3. imenovane revije „prečudna Eshaezija“, „blažena Eshaezija“ in „državni nestvor SHS“, radi katerih je bila ta številka tudi zaplenjena, se očitno izživlja k mržnji do naše države kot celote, isti duh pa veje tudi iz drugih člankov.

Pritožba sama priznava, da so „Zapiski“ komunistični in da imajo res cilj in namen vplivati na inteligenco, da uvidi neobhodno, neodoljivo potrebo premenitve družabnega in državnega reda v naši državi in s tem vzrevolucionirati duhove.

Trdi sicer, da ne širijo propagande nasilja, vendar ne taji nihče, da je končni in glavni cilj komunizma osvojitve oblasti v državi, to se pa more zgoditi samo nasilnim in revolucionarnim potom.

Inkriminirani članki „Zapiskov“ ne vsebujejo sicer neposrednega poziva na upor in revolucijo, vendar po členu 138 ustave zadošča tudi *posredno* pozivanje samo če se iz sestavka očitno vidi, da gre za tako pozivanje državljanov. V „Zapiskih“ pa je dosti mest, iz katerih se očitno vidi, da propagirajo vsaj posredno nasilno osvojitve oblasti. Po uvodni besedi v številki 1. kot programa „Zapiskov“ revija „delovati“ v smislu marksistično-leninične *revolucionarne* teorije in v tem smislu služiti proletarskemu gibanju Slovenije po reklu Lenina: „Brez revolucionarne teorije ni revolucionarnega gibanja“. Revija se torej ne omejuje na teoretično razmišljanje komunistične ideje, kakor to skuša dokazati pritožba, temveč je njen namen s propagando komunizma pripraviti tla za nasilno izpremembo družabnega in državnega reda.

Prepoved je torej v stvarnem oziru utemeljena v zakonu.

Kar se tiče oporekanja pristojnosti političnega oblastva za reševanje pritožbe v smislu Vašega pouka o pravnih sredstvih ugotavljam, da je pouk pravilen in pritožba tudi v tem pogledu neutemeljena. Radi tega zavračam tudi ta del pritožbe.

Besedilo člena 138 ustave ne govori nikjer, da bi bila sodišča kompetentna presojati administrativne odredbe. Navaja sicer odstavek 3. člena 13. ustave, ta odstavek pa ne govori o kompetenci tiskovnih sodišč glede potrditve administrativne prepovedi, ampak o kazenski odgovornosti urednika, pisca, tiskarja, izdajatelja in razširjevalca, odnosno o kompetenci kazenskih sodišč.

Upravna oblastva nimajo naloge in tudi ne pravice da bi zakonite predpise drugače tolmačila, kakor se glasi njihovo besedilo ali celo v nasprotju z besedilom. Če se je v čl. 138 ustave morda urinila redakcijska pogreška, je stvar legislative, da popravi tekst z avtentično interpretacijo, dokler se pa to ne zgodi, je za upravno oblast merodajno edinole publicirano avtentično besedilo ustave.

Nadaljna pritožba je v smislu čl. 18 zakona o drž. svetu in upravnih sodiščih nedopustna.“

To je torej žalostna zgodovina resnega znanstvenega dela, ki se je hotelo baviti v prvi vrsti z znanstvenim proučevanjem narodno-gospodarskih principov v marksističnem duhu in ki je hotelo *idejno dvigniti* naš proletariat na ono kulturno razhodišče, kjer bi se samostojno in zavestno mogel izživeti in kjer bi mogel z idejno samoodločnostjo usmeriti svoje korake v politični in gospodarski borbi.

Priznavanja od vseh strani, iz vseh revirjev, priznavanja od ročnih in od duševnih delavcev, ki so nam dnevno prihajala in nas tembolj boderila k nadaljevanju pričetega dela, so nam dokazala, kako potrebno je bilo naše delo in kako bolj je ono še potrebno. Naša borbena doba ni omejena na kratko vrsto nekotlikih mesecev — zavedamo se, da zahteva naše delo leta in leta. Zato tudi pri tem najhujšem udarcu ne klonimo hrbtišča, se ne strašimo žrtev in ako nam iste usoda podesetori! Verujte nam, prijatelji, da je naša volja neokrnjena, da nam raste zavest z vsakim udarcem in da smo trdno uverjeni o končni zmagi našega hotenja. Brez globokega, širnega znanstvenega dela med našim proletariatom je vsako organiziranje delavskih sil v strančice in frakcije brezplodno delo, namenjeno le dnevnim avanturam gotovih jačih osebnosti. Brez idejnega zaplojenja zadnje celice narodno-gospodarskih sil s spoznavanjem marksizma in njegovih potov sedanjosti, ne moremo ustvariti borcev za preureditev družabnega reda, ne moremo preroditi sužnjev v samonikle osebnost. Zato je naša današnja beseda jasna in neomahljiva, kakor na prvi dan našega početka, katero smo zapisali v prvi številki „Zapiskov“: „*brez revolucionarne teorije ni revolucionarnega gibanja*“.

To so razlogi, da danes ponovno izjavljamo, da je naša revija življenskega pomena za naše gibanje preustrojenja človeške družbe in da zato velja le eno načelo: „*Ne klonimo naše volje!*“

Življenje naše revije ne bo nikdar ogroženo od teoretičnih spletk ali materialnih ovir; te nesreče so mogoče, a ne nepremostljive, katerih se ne bojimo. Vemo dobro, da računajo take nesreče le z dobami enodnevnih mušic. Ni sile, katera bi zavrla zgodovinski razvoj, ni sile, ki bi onemogočila za daljšo dobo duševnega prerorenja zavestne mase. *In masa je gibalni člen* vsake zgodovine, masa je najvišji zakon, ki bo veljal v bodočnosti. Zato je naša naloga naravna in jasna, neomejena in čvrsta: „*Znanstveno marksistično prepojitev delovnega razreda!*“

Izločili smo iz našega delovnega programa vsako površno delo, demagoško zavajanje ali neodkritosrčno raziskovanje zgodovinskih dogodkov. Bičali smo in bičati hočemo naše lastne napake z isto doslednostjo in z isto brezobzirnostjo, kakor napake in krivice buržuazijskih razredov. Jasen je radi tega vsakomur naš cilj in jasna naša pot; Marks je podal teorijo, je zasnoval idejno konstrukcijo pravega družabnega reda, Lenin pričel izvajati teorijo v resnico, po idejni konstrukciji vžil in izdelal produkt. Naša naloga je torej, da upoznamo ves delavni razred ne le s teorijo, nego tudi z izvršenim produktom. V tem stremljenju hočemo hoditi vedno legalna pota, dokler so nam ona odprta, neotežkočena. —

Ta naša božična številka je namenjena v prvi vrsti, da seznanimo naše prijatelje, zakaj smo nekaj mesecev nehote umolknili in da nenormalno zaključimo prvi letnik „Zapiskov“ delavske in kmetske matice. V drugi vrsti in glavno pa hočemo s to številko povedati, da je nas trpljenje prvega leta ojačilo k neomahljivem nadaljevanju našega dela, ki je, šele ko se je rodilo, pokazalo, da je neobhodno potrebno. Komaj porojeno — obglavljeno, a iz krvi našega žrtvovanja bo delo rodilo šele prave sadove. Prijatelji, *bodite nam sodrugi v trpljenju* — le v večnem boju poraja napredek, le iz rdeče zmage se dvigne ostanek in le iz znanstvenega dela se bo idejno osamosvojil naš delavni razred. —

Donesek k študiju gospodarskega položaja v Jugoslaviji.

Ni lahko očrtati sliko gospodarskega položaja v Jugoslaviji in njegove tendence. Za to nam še vedno nedostaja zanesljivega znanstveno urejenega statističnega materiala, kakor ga imamo v gospodarskih arhivih drugih dežel v izobilju. Vendar hočemo poskusiti s pomočjo nekaterih tabelaričnih podatkov očrtati vsaj glavne obrise našega gospodarstva in njegovih smeri od 1919 dalje. Poznanje gospodarskega pregleda in njegovih razvojnih tendenc (smeri) v Jugoslaviji je za nas zelo važno, ker je Jugoslavija naravnost klasičen vzgled za to, kako se vrši v agrarni deželi „konsolidacija“ na račun širokih kmečkih mas in še nerazvitega industrijskega proletariata.

Kakor znano, je Jugoslavija še skozinskoz agrarna država. Vse njeno izven poljedelstva zaposleno prebivalstvo znaša povprečno komaj 15—20% vsega prebivalstva. Samo v dveh pokrajinah, v Sloveniji in v Vojvodini, se dviga ta odstotek na 35—40%. To dejstvo je vzbujalo ob zedinjenju v buržuaziji veliko upanje, da se bo industrija hitro razvijala. Po hermetičnem (tesnem) zaprtju mej nasproti vsem drugim državam je tudi v resnici nastala cela vrsta novih potreb po izdelkih, ki so se preje dovažali iz Nemške Avstrije in iz Čehoslovaške: Po verižniški periodi (1919—1920) tudi v resnici zaznamujemo gotov porast industrijskih podjetij. O obsegu novonastale industrije in v njej zaposlenih delavcev, žal, nimamo točnih in za vso Jugoslavijo veljavnih podatkov, toda naraščanje industrije se jasno vidi iz produkcije, uvoza in porabe premoga v letih 1919—1924. Da osvetlimo to naraščanje, hočemo navesti sledeče številke:

Skrižalka I.

Produkcija, uvoz, izvoz in domača poraba premoga v Jugoslaviji 1919 do 1924.

Leto	Produkcija	Uvoz ¹	Izvoz	Domača poraba
	premoga v tonah			
1919	2 339 511	nepoznano	nepoznano	nepoznano
1920	2 887 599	26.306	30.506	2 884.336
1921	3 081 380	62.002	79.040	3 074 342
1922	3 729 329	232.265	94.280	3 877.814
1923	4 100 704	215.139	164.441	4 151.402
1924	4 104 704	243.393	224.267	4 123.830

¹ Uvažuje se v Jugoslavijo v prvi vrsti antracit in črni premog, ki se rabi pri ekspresnih vlakih, v fužinah, plinarnah in za mornarico; izvažuje se rujav premog in lignit (v Nem. Avstriji, na Ogrsko in na Grško).

Ako si bližje ogledamo zgorajšnje številke, vidimo, da se je produkcija premoga od leta 1919 do 1924 skoraj podvojila, da se je uvoz visokovrednega premoga v štirih letih počel in da se je porabilo doma leta 1924 skoraj za 30% več premoga kakor leta 1920. Porast porabe premoga nam seveda ne daje še jasnega kazala za porast industrije; gotov del porasti porabe gre nedvomno na račun porasti razširjenja prometa, ki je bil po končani vojni v mizernem stanju. Toda na drugi strani se tudi ne sme pozabiti, da so se zgradile v tem času nekatere manjše vodne sile in da so se prej zgrajene električne centrale bolje obremenile. Približno smemo ceniti porast kapacitete jugoslovanske industrije v teh letih vsaj na 20 odstotkov. Po zanesljivih podatkih ugotavljamo, da je bilo n. pr. v Sloveniji med drugim ustanovljenih 16 novih kovinskih, 11 tekstilnih in 2 kemični tovarni z nad 50 delavci.

Mi torej lahko ugotovimo kot prvo dejstvo, da se je industrija v Jugoslaviji v letih 1919—1925 v splošnem znatno razširila.

* * *

Kako stojimo s trgovsko bilanco?

Na to vprašanje nam bo odgovorila:

Skrizalka II.

Zunanja trgovina Jugoslavije 1919 do 1925.

Leto	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz
	v tonah		v milijonih pap. dinarjev		v milijonih zlatih dinarjev	
1919	154.300	282.679	2.982·1	686·8	—	—
1920	439.563	915.186	3.465·8	1.320·6	746·9	284·6
1921	733.638	1.583.658	4.122·1	2.460·7	538·1	321·2
1922	1.232.414	2.213.881	6.441·9	3.691·2	452·4	259·2
1923	1.123.019	3.025.914	8.309·6	8.048·8	493·4	478·0
1924	1.127.686	3.915.700	8.221·7	9.538·8	578·6	671·3
1925 I. polovica	—	—	4.592·9	4.506·8	379·3	365·1

Za leto 1919 so podatki nepopolni.

Ta skrizalka nam kaže, da ima Jugoslavija že leta 1924 aktivno trgovsko bilanco. Ko pa bi navedli tu četrletne podatke, pa bi videli, da je imela Jugoslavija že v zadnjem četrletju 1923 aktivno trgovsko bilanco. Tozadevne številke za zneske o papirnatih dinarjih za zadnje četrletje 1923 glasijo: 2173·9 in 2547·0 milijonov in od tedaj pa do konca prvega četrletja letos vedno pre-sega izvoz naš uvoz.

Dalje nam kaže zgorajšnja skrizalka, da je padel uvoz blaga 1920 do konca 1924 skoro za eno četrtno, med tem ko se je izvoz več ko podvojil. Znižani uvoz seveda ne gre samo na račun povečanja domače produkcije, ker je kupna zmožnost prebivalstva v tem času gotovo nazadovala; kljub temu pa

je to znatno zmanjšanje uvoza dobro kazalo za povečanje domače industrijske produkcije. Še jasnejši znak za povečanje produkcije pa je izvoz, toda ta produkcija je v ogromni večini kmetijskega značaja (žito, les, sadje itd.). Deloma pa je pripisati to povečanje izvoza roparskemu načinu (Raubwirtschaft) našega gospodarstva, kakor bomo to pozneje videli.

Na podlagi teh podatkov napravimo lahko sledečo nadaljno ugotovitev:

Trgovska bilanca Jugoslavije je od konca leta 1923 pa do 1. četrtega 1925 aktivna. Ona nam izkazuje zmanjšanja uvoza skoraj za eno četrtno vrednosti uvoza v letu 1920 in podvojitev vrednosti izvoza istega leta, kar da sklepati na znatno pomnožitev produkcije v industriji in v poljedelstvu.

* * *

In kako stojimo z valuto v Jugoslaviji?

O tem nas bo poučila naslednja skrižalka:

Skrižalka III.

Mesečni povprečni tečaji dinarja v Newyorku 1922 do 1925.

Meseci	Leta			
	1922	1923	1924	1925
	za 100 Din se je dobilo dolarjev			
januar	1.37	0.95	1.14	1.63
februar	1.28	0.97	1.24	1.62
marec	1.32	1.03	1.24	1.61
april	1.36	1.02	1.25	1.62
maj	1.44	1.05	1.24	1.63
junij	1.40	1.15	1.19	1.72
julij	1.23	1.07	1.19	1.77
avgust	1.20	1.06	1.24	1.80
september	1.28	1.10	1.37	
oktober	1.64	1.18	1.42	
november	1.56	1.15	1.45	
december	1.24	1.14	1.50	

Dinar je doživel svoje najnižje stanje v januarju 1923. Zdravljenje dinarja je pričelo z ameriškim (Blairovo) posojilom. Koncem 1923 pa pričanja deflacijska politika (zmanjševanje obtoka bankovcev). Ta politika je naletela na velik odpor v Sloveniji in v Vojvodini, pa tudi na Hrvaškem. Bolje razvita industrija teh pokrajin je prišla v veliko nevarnost. Na pritožbe, da bo na ta način industrija teh pokrajin uničena, so njeni zastopniki dobili od strani srbskih močnjakov za odgovor: „Ne, vaša industrija ne bo uničena, ona bo samo zamenjala gospodarje.“ S tem je vse povedano.

Vendar pa se ta politika ni dala v rastoči krivki (kurvi) nadaljevati. Deflacija se je vršila sunkoma, zakaj prehitra rast dinarja je spravljala tudi srbijsko buržuazijo v zagate. Naslednja skrižalka nam bo gibanje deflacije natančneje pojasnila:

Skrižalka IV.

Obtok bankovcev v milijonih dinarjev.

Meseci	Leto			
	1922	1923	1924	1925
januar	4.570 8	5.147·5	5.773·6	5.794 7
februar	4.638 3	5.353 8	5.677·2	5.759 8
marec	4.784·7	5.405 8	5.585·8	5.594·2
april	4.815·4	5.459 4	5.579·9	5.671·0
maj	4.751·3	5.517·4	5.573·9	5.770·8
junij	4.801·6	5.560·8	5.433 9	5.644·1
julij	4.868·7	5.579 9	5.567·5	5.660·7
avgust	5.066·8	5.719·2	5.891·9	5.965·0
september	5.146 9	5.928·5	5.968·0	6.097·1
oktober	5.146·9	5.880·5	5.589·9	
november	4.998 4	5.826·5	6.034 2	
december	5.038 9	5.790·2	6.001·5	

Kakor razvidno iz te skrižalke, rase inflacija (naraščanje obtoka bankovcev) do leta 1923. Na to sledi prva deflacijska doba do junija 1924. Tej sledi zopet petmesečna inflacija (do konca novembra 1924); tej štirimesečna deflacija (do konca marca 1925) in koncem septembra je obtok bankovcev večji kakor kdaj prej.

Če pa pogledamo skrižalko III., vidimo, da vrednost dinarja od januarja 1923, ko je bil dosegel svojo najnižjo vrednost, skoraj konstantno narašča in da dosega v septembru 1925 skoro svojo dvojno vrednost v primeri z letom 1923.

Kakor vidimo iz tega, porastka dinarja ni prištevati deflaciji, temveč pomnožitvi blaga. Deflacija se uporablja kot politično orodje proti slovenski in hrvaški buržuaziji in pa za to, da pride gotova industrija, zlasti vojvodinska, v srbske roke. Ona učinkuje torej v prvi vrsti kakor političen vijak, ki se od časa do časa zategne, potem pa vedno znova popusti, ko začne srbskim mogočnjakom samim škoditi in ko je kurs dinarja zagotovljen z množinami blaga v skladiščih.

In mi zopet ugotavljamo:

Vrednost dinarja se je od januarja 1923 skoro podvojila in njegovo visoko stanje nam potrjuje pomnožitev blagovne produkcije.

* * *

Ugotovimo pa lahko še eno važno stvar, ki je za karakteristiko gospodarskega položaja v Jugoslaviji potrebna. Ta važna stvar bi bila: *da je državni proračun za gospodarsko leto 1924/25 (v dvanaajstinah) že izravnán.*

In vprašanja, ki se nam po teh ugotovitvah usiljujejo, so sledeča:

a) v koliko lahko smatramo te ugodne gospodarske rezultate za konsolidacijo Jugoslavije in

b) v kolikor se to lahko imenuje konsolidacija, na čigar stroške se je izvršila?

Ti dve vprašanji sta drugo od drugega odvisni, da jih lahko pravilno ocenimo in rešimo samo v tesni medsebojni zvezi. Mi ji bomo torej skupno obravnavali.

* * *

Znatno povečanje industrije in industrijske produkcije, povečanje izvoza skoro na dvojno vrednost, znižanje uvoza za eno četrtno onega iz leta 1920, aktivna trgovska bilanca, zvišanje valute papirnategu denarju za skoro 100% in izravnavanje državnega budžeta so vsekakor jasni dokazi za gotovo konsolidacijo gospodarskega položaja v Jugoslaviji. V tem oziru je napravila jugoslovanska buržuazija korak naprej, ki se ga ne sme podcenjevati. Toda Srbi pravijo, da ima vsaka stvar lice in naličje in tako tudi jugoslovanska konsolidacija. Oglejmo si torej sedaj naličje te konsolidacije.

Ta konsolidacija se vrši — kakor bomo kmalu videli — zgolj na temelju brezobzirnega izropanja delavcev in kmetov. Direktna posledica tega izropavanja pa je uničenje kupne zmožnosti širokih ljudskih plasti, vsled česar prihaja vsa konsolidacijska akcija zopet na pesek. In kake posledice ima to roparsko gospodarstvo v poljedelstvu in v industriji, bomo takoj videli na podlagi nekaterih skrižalk in statističnih podatkov. Pripomniti hočemo samo še poprej, da se to roparsko gospodarstvo ne vrši po vseh pokrajinah enakomerno, temveč da so nesrbske, bolj razvite dežele (Slovenija, Vojvodina, Hrvaška in Dalmacija), znatno bolj izžemane, kakor srbske (balkanske) in da imajo torej podatki, ki jih bomo tu navedli, za prve svojo posebno težo.

Stanje goveje živine je za agrarno deželo gotovo zelo važno kazalo za blagostanje prebivalstva in za stanje njenega gospodarstva. Oglejmo si, kaj nam o tem pripoveduje statistika jugoslovanske živinoreje:

Skrižalka V.

Stanje živinoreje v Jugoslaviji.

Leto	Število					
	konj	goveđ	ovac	svinj	perutnine	koz
1919	1.009.000	3.319.000	—	2.043.000	—	—
1920	1.458.000	5.496.000	—	4.850.000	—	—
1921	1.059.000	4.837.000	6.806.000	3.285.000	15.175.000	1.547.000
1922	1.043.000	4.009.000	8.462.000	2.902.000	13.810.000	1.801.000
1923	1.034.000	4.054.000	7.452.000	2.570.000	13.154.000	1.681.000
1924	1.063.000	3.870.000	7.659.000	2.497.000	14.196.000	1.730.000

Podatki za leti 1919 in 1920 so nepopolni. Tudi ostale podatke je treba uporabljati s previdnostjo, ker so štetja izvršena v različnih mesecih.

Iz te skrižalke vidimo, da živinoreja v Jugoslaviji hitro opada. To opadanje opazujemo zlasti pri najvažnejših vrstah: pri konjih, govedih in svinjah. In to še celo tedaj, če izpustimo podatke za leti 1919 in 1920, ki so nepopolni in menda tudi površno zbrani. V primeri z letom 1921 je padlo število goved za eno petino in število svinj skoro za eno četrtno. Zakaj to? Očividno zato, ker se pogreza kmet od dne do dne v večjo revščino in je prisiljen, da spravi vse na trg, kar se le da prodati. Najprej seže po lesu in poljskih pridelkih in ko ni tega več, po živini. Obžalujemo, da nam zanesljivi statistični podatki o drugih prodajah niso na razpolago, toda splošno je znano, da je pri nas kmet svoje skromne gozdiče že izsekal.

Da se spravi državni proračun (ob vednem povečanju oboroževanja) v ravnovesje, je bila jugoslovanska buržuazija prisiljena, da naloži prebivalstvu neznoša davčna bremena. Naraščanje državnih izdatkov napreduje z orjaškimi koraki. Za proračunsko leto 1919/20 so znašali državni izdatki 1.6 milijarde Din, za leto 1920/21 3.3 milijarde Din, v letu 1924/25 10.4 milijarde Din in za bodoče proračunsko leto bodo znašali čez 12.2 milijard Din. Pri tem pa moramo upoštevati še porast vrednosti dinarja! Po vrednosti bo znašal budget za l. 1925/26 več kot trikratni budget za leto 1922/23. Človeku se zavrti v glavi, če se vglubi v te številke in njihov pomen. Progresija bremen daleč prekaša resnično zmožnost plačevanja teh ogromnih davčnih bremen in naraščanje izdatkov ni v nikakem sorazmerju z naraščanjem produkcije v državi.

To seveda vpliva tudi na industrijo in sicer v toliki meri, da jo naravnost duši. Dober primer za to nam je produkcija surovega železa v Sloveniji. Njena kapaciteta znaša 120,000 ton letno. V letih 1919—1924 pa se je produciralo kakor sledi:

1919	1.202 ton	1922	16.360 ton
1920	5.944 „	1923	24.457 „
1921	11.882 „	1924	15.019 „

Produkcija surovega železa, ki je do konca 1923 stalno rasla, je v l. 1924 padla že za skoro 40% in za letošnje leto bo — kakor čujemo — še slabša.

Toda mi pa nazadujemo tudi že v produkciji premoga. Produkcija premoga v prvi polovici 1925 zaostaja za produkcijo v istem času lanskega leta.

Poleg tega smo imeli že leta 1924 brezposelnost. Letos (1925) je znašala po uradnih podatkih okrog 60.000, od katerih odpada okrog 20.000 samo na Slovenijo. V resnici pa znaša (po cenitvi mariborskega ravnatelja delovne borze) vsaj trikrat toliko.

Kako stojimo s trgovino, presodimo lahko po številu konkurzov. V prvih osmih mesecih letošnjega leta smo imeli v Sloveniji 63 konkurzov, lansko leto v istem času osem. V prvih osmih mesecih 1924 smo imeli v Sloveniji okrog 60 konkurzov in prisilnih poravnav skupaj, letos v istem času skupaj okrog 120. Seveda teži nad Slovenijo poseben političen pritisk; kljub temu pa je to hitro napredovanje števila konkurzov očitno znamenje za stanje vsega našega gospodarstva.

Toda mi moramo zgorajšnje podatke o naših državnih izdatkih še nekoliko popraviti. Mi smo namreč povzeli te podatke po državnih proračunih. V resnici pa je bilo dosti več davkov izterjanih in v obliki naknadnih kreditov izdanih; to velja še posebej za tekoče proračunsko leto. Kakšna praksa je tu v tiru, nam bo pokazal naslednji odlomek neke interpelacije poslanskega kluba SLS, ki glasi:

„Finančni efekt je seveda trenutno in začasno za fiskaliste odličen, za uvidne narodne gospodarje pa naravnost porazen. Kako pretirana in neznosna je obremenitev Slovenije, naj pričajo najnovejši podatki ministerstva financ, razglašeni v uradnih ‚Službenih Novinah‘.

„V mesecu avgustu 1925 bi se moralo na podlagi budgeta plačati v celi državi neposrednih davkov v znesku 51·6 milijonov dinarjev, plačalo se je dejansko 91·4 milijonov dinarjev, torej okroglo 80 odstotkov več kakor določa proračun. Slovenija je plačala 17·5 milijonov dinarjev namesto v proračuna predvidenih 5·8 milijonov dinarjev, torej 225 odstotkov več kot določa proračun. Slovenija je plačala v tem mesecu tretjino vseh za celo državo proračunjenih neposrednih davkov ali skoraj eno petino plačanih neposrednih davkov; v osmih mesecih tega leta bi se moralo plačati 412·8 milijonov dinarjev, dejansko se je plačalo 574·6 milijonov dinarjev; Slovenija je plačala namesto proračunanih 46·7 milijonov dinarjev 88·8 milijonov dinarjev, torej za 90 odstotkov več. Plačilo Slovenije v osmih mesecih znaša skoraj eno šestino vseh plačanih neposrednih davkov.

„Izrednih 500 odstotnih in 30 odstotnih doklad bi se moralo v mesecu avgustu plačati v celi državi na podlagi budgeta 41·6 milijonov dinarjev, plačalo pa se je 52·6 milijonov dinarjev; Slovenija je plačala 7·4 milijona dinarjev več kot eno šestino proračunanega zneska ali skoraj eno sedmino v celi državi plačanih doklad. V osmih mesecih bi se moralo plačati letos 333·3 milijonov Din, plačalo se je samo 232·8 milijonov dinarjev. Slovenija je plačala 40·5 milijonov dinarjev, torej več kot eno šestino vseh doklad.

„Med davke, ki so se uvedli v celi državi na podlagi novih enotnih zakonov, spadata davek za poslovni promet in invalidski davek. Po budgetu bi se moralo v mesecu avgustu plačati 16·6 milijonov dinarjev na poslovni promet, plačalo se je 19·7 milijonov dinarjev. Slovenija je plačala od tega 6·7 milijonov dinarjev, torej več kot eno tretjino vsega davka. V osmih mesecih je bilo plačanih mesto proračunanih 133·3 milijonov dinarjev, 141·7 milijonov dinarjev na poslovni promet. Slovenija je plačala 29·5 milijonov dinarjev ali nekaj več kot eno petino vsega davka.

„Invalidskega davka se je plačalo v osmih mesecih tega leta mesto proračunanih 34·3 milijonov dinarjev, 66·8 milijonov dinarjev. Slovenija je plačala 11·2 milijonov dinarjev, ali več kot eno šestino vsega plačanega invalidskega davka. Vsa plačila vseh naštetih davkov so v Sloveniji letos za 60 odstotkov večja kot lani. Naj omenimo, da je Srbija s Črnogoro plačala v osmih mesecih tega leta le 113 milijonov dinarjev neposrednih davkov, Slovenija 88·8 milijonov dinarjev. Srbija in Črna gora izrednih doklad 46·8 milijonov dinarjev, Slovenija 40·5 milijonov dinarjev. Davka na poslovni promet Srbija 23·9 milijonov dinarjev, Slovenija 29·5 milijonov dinarjev. Invalidskega davka Srbija s Črnogoro 9·5 milijonov

dinarjev, Slovenija 11·2 milijonov dinarjev.“ (Glej „Slovenec“ s 25. oktobra 1925 št. 242.)

Za boljše razumevanje teh podatkov moramo pripomniti, da je Slovenija po ozemlju ena petnajstina vse Jugoslavije in po prebivalstvu ena dvanajstina. Srbija s Črno goro je po ozemlju šestkrat, po prebivalstvu več ko štirikrat večja kakor Slovenija.

Finančna politika Belgrada je naravnost nezaslišano izsesavanje gospodarsko boljše razvitih periferalnih pokrajin (Slovenije, Vojvodine in Hrvatske) na račun gospodarsko zaostale Srbije. Ta finančna bremena pa seveda zadenejo v prvi vrsti kmečko prebivalstvo in delavski razred teh pokrajin. Pa tudi za kapitaliste teh pokrajin postaja ta davčna politika neznosna. O tem nam pričajo viharni protesti trgovskih zbornic v Ljubljani, Zagrebu in v Novem sadu. V Sloveniji se izraža ta neznosnost v posebno karakteristični obliki: male meščanske stranke se obračajo na veliko SLS z direktno zahtevo, da naj gre v vlado, da tako „zavaruje interese Slovencev“. SLS pa poziva meščanske stranke v enotno fronto za gospodarska vprašanja in predlaga ustanovitev „narodnega sveta“. Kajpada je pri tem dosti taktične demagogije, toda kljub temu so to jasna znamenja za to, da, če tudi v Jugoslaviji na splošno lahko ugotovimo izvestno „konsolidacijo“, so posamezne in gospodarsko najbolj razvite pokrajine potisnjene s to pseudo-konsolidacijo na rob gospodarskega brezna.

S skrajnim navijanjem davčnega vijaka je kajpada izravnani državni budget, toda posledice tega navijanja so za jugoslovansko gospodarstvo katastrofalne. Srbska buržuazija, ki ima vso državno oblast v svojih rokah, zna, seveda, naložiti težo davčnih bremen na nesrbsko prebivalstvo in na ta način Srbijo konsolidirati, toda s tem se razburkavajo narodnostna vprašanja in tako postaja ta „konsolidacija“ zelo dvomljive vrednosti. Ta konsolidacijska politika je polna notranjih protislovij, ona je pravi „circulus viciosus“ gospodarskega in političnega nereda in njeni končni rezultati so odvisni od tega, če bodo nasilstva zadostovala, s katerimi se danes pritiska na delavce in kmete.

* * *

Toda do sedaj smo opazovali v prvi vrsti, kako izvaja fiskus svojo „konsolidacijo“ in kakšen vpliv ima ta fiskalistična konsolidacija na razvoj ljudskega gospodarstva. Poskusimo v naslednjem še nekoliko premotriti, kako se skuša privatni kapital konsolidirati.

Poznano je, da izkorišča privatni kapital zlasti valutna gibanja za bogatenje. Kadar nastopa znižanje vrednosti papirnatega denarja, tedaj se kapitalist hitro znebi svojih dolgov, med tem ko se realna dnina delavcu in nastavljenju s tem avtomatično znižava. Produkcijški stroški se zmanjšajo in izvozna industrija se oživi. Pri naraščanju valute pa skuša visoke cene blagu čim delj časa vzdržati. Umetno napravi to na ta način, da pri slabem denarju (nizkih produkcijskih stroških) producirano blago najprej nekoliko zadrži v zalogi, ter ga potem, ko je umetno ustvaril večje popraševanje, proda za isto, ali pa še celo višjo ceno pri boljši valuti. Kako je jugoslovanski kapital izkoristil zase naraščanje vrednosti dinarja, bomo videli iz naslednjega.

Iz 25 različnih izvoznih blag izračunani indeks (kazalo) se je gibal v letih 1924—1925 kakor nam kaže sledeča skrižalka:

Skrižalka VI.

Indeks cen v Jugoslaviji.

Mesec	1924	1925
januar	2.034	2.012
februar	2.101	1.993
marec	2.040	2.009
april	1.973	2.004
maj	1.911	1.933
junij	1.984	1.842
julij	1.995	1.785
avgust	2.042	1.642
september	1.978	1.621
oktober	1.987	
november	2.037	
december	2.112	

Primerjajmo sedaj to skrižalko s skrižalko III. (Mesečni povprečni tečaj dinarja v Newyorku). Žal, da nimamo podatkov o tem indeksu tudi za leto 1923! Toda že iz tu navedenih podatkov vidimo, da med tem, ko dinar od januarja 1923 zdržema v vrednosti raste, ostaja indeks cen skoro do maja 1925 bistveno neizpremenjen. On se vedno suče okoli 2000 in še-le v maju 1925 začne stalno padati. Kapitalist je torej skoro 2 $\frac{1}{2}$ leti izkoriščal hausse (naraščanje) dinarja zase ter gulil brezobzirno revnega konsumenta.

Toda že začetkom leta 1925 ga je doletela kazen, ki jo izziva kapital sam s svojim sistemom. S porastkom dinarja je bil uničen precejšen del zunanje trgovine. In ker je slučajno trčila hausse dinarja z baissejo (padcem) italijanske lire, je prenehala skoro vsa trgovina z Italijo in si od tedaj (od decembra 1924) ni več opomogla. In ker izvažajo Jugoslavija v Italijo v prvi vrsti kmetijske produkte (les, živino in žito), so cene tem pridelkom tako pale, da smo dobili v Jugoslaviji široko zijajoče (Tročkijeve) „škarje“ in da ni mogel že itak izčrpani kmet ničesar več kupiti. Po nekem približnem izračunu indeksov za industrijo (iz uvoznih produktov) in kmetijstvo (iz glavnih kmetijskih pridelkov), znaša prvi okroglo 1900, drugi pa 1500. Mi torej ne drčimo samo v novo trgovsko in industrialno, temveč tudi v novo kmetijsko krizo.

Mi pa imamo še jasnejši znak gospodarske krize, ki je sledila dviganju vrednosti dinarja. Letošnjo spomlad so se prenapolnili vsi denarni zavodi z denarjem. To zaradi tega, ker je industrialna delavnost opasno ponehala. Obrestna

mera za denarne vloge je pala od 8 na 5% in obrestna mera za posojila od 25 na 12% in še nižje. In kljub temu se denar ne da več spraviti iz bank.

V gradbi stanovanj imamo — izvzemši Srbijo — skoro popoln zastoj.

Mi imamo torej tudi tu pravi „circulus viciosus“ kapitalističnih nasprotij, preko katerih si pomagajo jugoslovanski mogočnjaki samo z nasilji.

* * *

Če pa je mogel kapitalizem doseči tudi samo delen napredek in tudi samo dozdevno konsolidacijo, je dosegel to samo na ta način, da je poleg popolnega izropanja kmeta, brezobzirno priklenil k delu tudi delavca in ga izžehljal do kraja. Delavec v Jugoslaviji ni polnopraven državljani; njegove državljanke pravice so skrčene do skrajnosti. Njegove razredne bojne organizacije (strokovne, politične in kulturne) mu so razpuščene in dovoljene samo take, ki ne vodijo razrednega boja. Stavke so prepovedane, zanje se ne sme govoriti na zborovanjih in posledica temu so dneve, ki zadostujejo delavcu komaj za ohranitev golega življenja. Srednje plače višjih kategorij delavcev komaj zadostujejo za izdatke za živež. Toda kje je potem še stanarina, obleka, obuča in kje kulturne potrebščine? Delavec v Jugoslaviji je postal delovno živinče. Njegova kupna zmožnost je reducirana na smešen minimum in to se mora kajpada temeljito občutiti v vsem kapitalističnem gospodarstvu.

In ta izžehljal delavec mora še 3—4% svojega zaslužka odstopiti državi v obliki davka na ročno delo. Ta davek se mu odteguje direktno pri izplačevanju.

Popolno izčrpanje delavca in kmeta, neznosni davki na industrijo in čisto svojevrstna carinska politika, ki ščiti samo Srbijo in srbske pokrajine, je spravila v letu 1925 vso državo v strašno gospodarsko krizo. Delo jugoslovanske buržuazije na konsolidaciji je prišlo v resno zagato. Kako pojde nadaljnji razvoj te „konsolidacije“, se ne da še jasno predvideti, zakaj še ima jugoslovanska buržuazija dovolj sredstev na razpolago, da iztisne nove krvi iz delavskih žuljev. Toda ako pomislimo, da mora pričeti Jugoslavija z letom 1926 odplačevati svoje vojne dolgove, potem lahko ugotovimo, da tej konsolidaciji ne sije maj.

Vladimir Premru.

Iz kulturnega dnevnika.

„Delaš za skupnost, vstvarjaš za prihajajoče.“
(Dostojevski, Bratje Karamazovi.)

Morda se bo marsikomu zdelo čudno to geslo, ki sem si ga postavil za besede, namenjene slovenskim kulturnim avtoritetam, toda naj se le vsakdo potolaži ter si ga dvakrat prebere, ker končno je namenjeno meni samemu. Napisal ga itak nisem vsem, temveč le tistim redkim odkritosrčno mislečim ljudem, ki svoje poštene besede, če je potrebno, zalijejo tudi s svojo srčno krvjo in prinesejo narodu tako najvišji dokaz resnice. — Končno kaj pomeni sploh geslo, če je še tako visoko za-

mišljeno, kadar ga vržeš slovenskim kulturnim kronistom, kritikom in vsem tem literatom, ki so tako širokogrudni v svojih obilnih vzdihih, da bi razmočili lahko celo domovino v solzavo brozgo in bi jo na to vso zrimano in uglašeno na visok akord prodajali v prospeh in pobudo naroda.

Pa pogledajte raje vse, kar se je pisalo v zadnjem času. Ali ni vse to samo malodušna solzavost in omladna ginjenost narodnih praznikov? Saj so narodovi ideali na višku svojega kraljevanja — ljudstvo sicer strada — torej zakaj vse to? Da narod; saj ga je že Cankar opredelil: narod v salonih, ljudstvo v beznicah. — In vsak član tega naroda bo v skrivnem kotičku svojih misli pritajeno vzdihnil: O ta ljubi božji kruhek — vse za ta ljubi božji kruhek! Lakot, da in za lakotjo požrešna samopašnost — „neodvisnost“ pozitivnega dela in hlapčevstvo! Vse za kruh — za kruh strahopetnost, za kruh lažnjivost — za kruh vsako svinjarenje. In kaj ob kruhu? Nič hudega, le nadušljiva ošabnost, omladno govoričenje o kulturi in umetnosti, solzava ginjenost in vznešena solzavost — vesela pogrebščina in dan vstajenja — vse to v visokem vskliku kulturne pesmi „za narod“. Naš narod bi moral biti resnično povzdignjen že do samih nebes od sopare te obilne ginjenosti, ki jo pretaka slovenska inteligenca in nji na čelu kulturni voditelji naroda. — Toda kaj pomaga, če je naš narod prosvitljen, ko pa je naše ljudstvo zabito in so še bolj zabiti zanešenjaki, ki so se vzeli vrag vedi od kod in čemu! To ljudstvo, ki je čistih duš in iskrenih src, ne pozna tega obilnega dela, to ljudstvo ne pozna umetniških institucij, ne pozna gledališča — pozna pa kulturne pandurje in pendrek.

Da, da! Naše gledališče je zaprašena zastavljalnica starin in narodnih svetinj, a je vendar v gmotnih stiskah: torej ljudstvo, čemu iščeš gledališča, kadar uprava ne ve, kam naj vodi svojo barko. Toda čujte — lahko je voditi tako barko! Zaprmo narodno gledališče in otvorimo z veselo poskočnico o polnoči narodni kabaret. To se pravi, učimo naše izmozgano in z razočaranji blagodarjeno ljudstvo psovanja ter svinjarenja! Saj vsa naša puhla inteligenca, ki je širom odprte glave, bo prva položila narodnemu kabaretu gmotni temelj in s tem ovekovečila njegov obstoj.

Nekoč si me je pripetilo, da sem bral nekaj o Leonardu de Vinci, ki je rekel: „Umetnik, ki ne dvomi o sebi, se ne bo nikdar povzpел do najvišjih vrhuncev umetnosti. Slava tebi, umetnik, če je tvoje delo večje od časti, ki jo uživaš, nesreča, če je enako, gorje, če je nižje. Ubogi tisti umetnik, ki se, prepričan, da je ustvaril umetnino, vprašuje čudeč, kako daleč mu je Bog pomagal.“ — Toda kaj zaleže lepa misel, če je nisi izrekel v velikem spoštovanju do narodovih voditeljev in v gotovi njim blagodišeči smeri. Glej, pobožnjaki se bodo dvignili nad tebe s prokletstvom, a v svojem velikem obupu bodo vzklikali:

„Kaj naj storimo, da jo ohranimo čisto, prosto vseh zanešenjakov, obešenjakov in nevernikov?“

O, zelo pobožno se bodo obrnile oči vseh teh pobožnjakov v nebo, ki pa je oblačeno. Ti oblaki visijo kakor mokre cunje na nebu in se rosijo, rosijo od prevelikega genotja! — In veste kaj je s takim genotjem? — Posuši se le ob slovesnih prilikah. — Kaj naj reče potem človek o njih, kakor da prehaja njihova „priprosta umetnost“, pomešana z religiozno čustvenostjo precej zakajena mistika že v apoka-

lpsu. — To se pravi v točno in popolno nerazrešljivost. — Visoko si jih postavil gospod, da so postali gospodarji in sedaj občudujejo nezavedno svoje imena poleg že strohnelih narodovih idealov davne mladosti. Morje gorja in resnično življenje gre mimo njih.

Kakor se bodo razburili pobožnjaki, tako se bodo razburili v velikem zaničevanju tudi solzavi literati, kritiki in recenzentje, zbrani na visokem piedestalu slovenskega svobodomiselstva. Tudi ti so izbrani in prerešetani po vrednosti vsakterega modrosti. Če prodajajo vsi ti cvetke že davno umrlega in neresničnega svobodomiselstva, prepojenega z velikim hrepenenjem po zgledovanju nad samim seboj, temu po žganju in suženjstvu smrdečemu narodu, kot edino zveličavno resnico, kdo bi jim zameril! Saj je vse to najbolj času primerno, in kaj je času primerno, so že davno utemeljili s svojim romantičnim realizmom brezplodnih sanj, v katerih so prespali in presanjali na prsih narodovih idealov vso to resnico krvavega in divje tekočega življenja. — Nekoč so v svoji brezprimerni ponižnosti godrnjali nad Cankarjem in komaj čulo je uho njih slabotne vzdihne. Ko je umrl, so zrastle v poze svoji prejšnji ponižnosti primerne. Pa čemu tudi ne bi, saj je njih gromenje pretreslo to celo našo domovino in kulturno zvenenje je pripravljalo nov preporod — preporod avtoritet in narodnih dam. O prijatelji, najlepši časi zgodovine se bližajo, umetniški fluidum pomešan z medom in mlekom se bo cedil iz brezzobih literarnih ust! Kaj treba moralne povzdige ljudstva, kaj treba duševnega prebujenja, kaj treba za dobrobit naroda resnice! Saj umetnost je fluidum, ki se pretaka po glavah izvoljencev in glejte, če se pes ponesnaži, išče tudi sorodnih duhov. In tak fluidum vodi v ekstazo! Čemu torej ne bi smel kak kulturni urednik tudi pasti v široko ekstazo s patetičnim vsklikom: „Živimo, se bijemo, umiramo, gasnemo, hasnemo!“ (To naj bi bil sejmski spominek iz uredniške sobe!) Kdo bi zameril uredniku tako zbirko izrazov za nebogljen potek življenja, ko so vendar mišljeni v visokem tonu gromovniškega spoznanja lastne nemoči za poduk drugim! Saj je vendar uboga slovenska kultura ograjena z neštetiimi živimi plotovi avtoritet, med katerimi prednjačijo uredniki današnjih tako zelo čitljivih revij. In če avtoriteta kihne, kihaj debelušasti narod in kihaj ubogo izmozgano ljudstvo, ker kaj se godi v tej ograjeni od Boga pozabljeni deželi, to nikomur nič mari, ker to je kraj v svoji svetosti nedotakljiv. Ta zavozlana modrost teh živih plotov je vendar zrcalo te dobe, ki naj bi bila brez vsake vsebine, brez hrepenenja in brez trpljenja — doba publih fraz za narodove ideale. Ta njihova modrost je plitva rakev, v katero smeš le, če nosiš izkaznico hlapčevstva, suženjstva in krščanske ponižnosti. O, da, taki so vedno dobrodušni potomci bojevitega naroda, dobri pastirji zanikarne črede in zanikarni pastirji dobre črede. In vendar, kdo bi jim očital breznačelnost in dobrodušnost, ko vendar bijejo junaški boj na nož, mož proti možu, klika proti kliku in to vse pod okriljem bander žurnalistične modrosti. Res, boj se bojuje, a na bojnem polju ni ne mrtvih, ne ranjenih, temveč le zamazane grenke lupine in pokrivala ter ogrinjala širokogrudnosti leže tu pa tam; neblag vonj se vleče z oblaki prahu sem in tja. In pomoči ni in odrešenja ni, ker blato je zajelo našo domovino z vseh štirih vetrov.

Toda potolaži se človek in potrpi, saj pri vseh takih vsklikih, kot sem jih par navedel, je že resna volja odpomoči vsem tem nepotrebnim neprilikam. Saj vsi naši

recenzentje in kritiki so člani naroda v salonih in kultura jim je dobro znana, ker uporabijo jo ob sleherni priliki za pijano navdušenje narodnih svečanosti. Pa naj reče kdo, da niso to dobre lastnosti! V dejanju zglejajo približno takole:

Zbere se kulturna družba (nad njeno kritičnostjo ti je vsekakor prepovedano dvomiti), ki zbere vse le blagodišeče umetniške cvetke, jih okinča z vsemi dišavami dnevne kritike in napove veliki cvetlični dan, dan vstajenja slovenskega naroda ter njegovega kulturnega povzdigovanja. — Tako torej bedno ljudstvo, če si spalo tisoč let in sanjalo o kraljestvu Matjažovem in o Lepi Vidi, ki je postala Judit v objemu pijanega poeta, zbudi se, ker tukaj je odrešenje — saj govori narod! — Ta veliki dan se ti bodo prodajale zbrane cvetke narodovih idealov, izbrane po okusu avtoritet, za visoko ceno hlapčevstva kot se to spodobi. In ljudstvo ti mi nikar ne hodi v dvomih, saj, če te cvetke ne dišijo, je krivo le obilno blato in obilnemu blatu je kriva obilna ginjenost ter solzavost. Če ti te usahnejo, dobiš jutri nove, vse bolj pisane in pestre, te pa lahko položiš v steklene rakve na pokopališču slovenske kulture.

O kultura, ki si kakor bedasto dete brez las in brez govoricel —

V takih erah in podobnih poletih pričanja današnja splošna recenzentska modrost. Kadarkoli se kdo poglubi v to modrost, bo lahko uvidel, da to vse ni kar tako za karsibodi, temveč, da gre tu za princip poleg visoke učenosti, oblečene v dostojen plašč avtoritete. Tudi o umetnosti bo spoznal, da ni za moralni povzdig človeka, temveč, da je le pisana glorijska mesto trnjevega venca, zakasnelo pijano navdušenje mesto življenja in trpljenja.

V resnici, smejal bi se lahko človek vsakemu podobnemu modrovanju, ko ne bi šlo za nedolžno kri in znoj, ki ga pretaka izmučeno ljudstvo v prosepah narodovih idealov, ker ne ve kako se vihti bič učenosti in suhoparne, nedoživete znanstvenosti in ne ve, kje se prične komedija ljubezni. Čemu tudi naj bi vedel, ko prebiva taka učenost v veličastnih hišah in se deli njen blagoslov v lepih dvoranah, kamor ne seže tisto zamolklo šušljanje iz predmestij.

Taka je slika kulturnega dnevnika, a knjiga povesti slovenskega naroda je sama strahotapolna že neštetokrat prevaranega hrepenenja. In prevarano hrepenenje porojeno v trpljenju iskrenih src ubija plemenito ljubezen v duši ter vzgaja hlapčevstvo in kulturno pandurstvo.

Saj če piše človek „času primerno“, lahko v svoji recenzentski modrosti tudi reče, da se je neki mladi slovenski pesnik naučil v „lipsijskih kavarnah“ pisati tudi takole:

„Mi, ki smo videli to ponižano življenje in ga čutili v sebi, smo ga podirali, zakaj hoteli smo ga zatajiti. In v tem zatajevanju je bila žrtev, darovana skoro da za ceno lastnega življenja... Bile so strašne ure dvoma, ko sliši človek hohot satana še v svojih najlepših sanjah in mislih.

In tako smo šli v boj; z življenjem samim smo se borili, z zemljo in nebom, z lučjo in temo za vse dni človekove od početka do konca. Tiste dni se je zalesketal v mojih okrvavljenih očeh oltar postavljen na grobove človeških rodov; zavihtel je angel-stražar svoj meč, maščevalec mrhovine tega veka. In šel sem na pot in pot je peljala navzgor po strmini, noč je slonela ob skalah, krila smrti nad

dolino; le še po prepadih so se borili slabotni orumeneli žarki. Takrat sem zagledal brezoblično mrko maso, podobno telesu, razpenjajočo se čez celo zemljo — dvignila se je roka iz prepada, krik je presekal višino. V novič sem se oprl in že sem videl razločno človeško telo, ki se je krčilo in vilo, priklenjeno ob vznožje gora. Bil je ponižani človek; ena sama bol zavest tega ponižanje, en sam pogled nanj brezmejno trpljenje.“ —

Tako mora gledati človek življenje brez vsakega hinavskega zavijanja! In to se je baje naučil ta slovenski pesnik v lipsijskih kavarnah, toda zakaj ne roje v ljubljanskem predmestju, ki je zaseglo celo domovino. Gledajoč pa kulturno propalost današnjih avtoritet, je napisal verze, ki vam jih napišem kot epilog:

„Morda razpne se fantom, preverno obličje vse zlobe
in neumnosti vse, verno pred tvoje oči.
O ne zavračaj ga, če razkorači se z gesto veliko
kdaj pred teboj! Pridobiš mnogo spoznanja na njem.“

Fran Onič.

O propali kulturni generaciji.

„Filozof de, da imata spretnost vojnega poveljevanja
ter spretnost iskanja uši nekaj podobnega in skupnega,
oboje jelov.“ (Iz Dom in Sveta po Platonu.)

I.

Izmed tistih redkih ljudi, ki ne spoštujejo niti slovensko ponižnost niti gromovniško silo narodnih voditeljev in kulturnih avtoritet, je oni slovenski humorist, ki ne laže več že od tistih davnih časov, ko je spoznal, da je postal Krpan koncesioniran kontrabandar, potem ko je premagal Brdavsca. Tiste dni, ko je ob slovesnostih narodnega povzdigovanja kihnil slovenski narod na čast narodnemu osvobojenju, je slovenski humorist takoj spoznal, da toliko cilindrov kakor takrat ni videl še nikoli, ter je dejal:

„Vse kaže, da so ociganili za kontraband Krpana samega in da so koncesijo dobili v roke ljudje, ki se z Brdavscom nikoli borili niso, temveč ki so kvečjemu strmeli preko ograje, za katero sta se borila Krpan in Brdavs.“

Ta humorist se ni zmotil popolnoma nič. Kajti cesar Janez se je preselil z Dunaja v sredo Ljubljane in mešetarji, ki so barantali za Krpanov kontraband, so mu dali za njega desetino, ki je dobila prelepo ime: pozitivno delo. Spočetka jaz nisem takoj opazil teh reči, zato sem mislil, da ta humorist vendarle laže, zato da bi na narodni veselici zabaval samega sebe. Nato sem mislil, da si s to duhovito mislijo izmišljuje humoresko in da se s tako mislijo v humoreski pripravlja na kakršenkoli jubilej slovenskega gledališča. Humorist je res napisal

humoresko in tudi jubilej je dočakal, toda v narodnem gledališču je klavirno propadel, zakaj v opombo pomembnosti slovenskega gledališča so igrali veseloigro „Vdova na raportu pri svojem drugem ženinu“. —

Mnogo mladih ljudi je mislilo že od nekdanj in še misli, da izvršujejo svojo nalogo najbolje na ta način, da pokažejo na nepoštenost početja tistih ljudi, ki z veliko nezavedno ali zavedno krčevitostjo branijo svoje že zdavnaj strohnele ideale, na katerih sedijo kakor malik na tronu in zahtevajo, da telebušneš s svojo pametjo pred nje. Mislili so in mislijo, da morajo povedati, če jih malik vpraša, kako da dišijo ti ideali, tako, kakor jim razodene njihov nos. Toda ti mladi ljudje so nespametni in ne pomislijo, da je posedenje na strohnelih idealih pozitivno delo, ki ga opravlja zaslužen možakar. Da, pozitivno delo . . .

Positivno delo je to, da se mlad človek ne sme brigati, kaj se godi po širnem svetu drugače, kakor predpisuje narod slovenskih narodnih in kulturnih voditeljev. Positivno delo opravljaš, če poklekneš pred staroslavni prapor. Mi pa ostanemo, kakor smo bili — in da takoj še tisto uro zapoješ slavospev ljudem, ki ga držijo najvišje, že pri živem telesu. Prav posebno opravljaš pozitivno delo, če smešiš in ubiješ vsakega, ki se drzne zaničevati take slovenske vrline, ki so se porodile na gladkih parketih in so skozi toliko desetletij pomagale dvigati slovensko javno življenje do one občudovanja vredne višine, na kateri stoji danes. Positivno delo je že ponosna zavest, da so te vrline pomagale rešiti slovenski narod pred vsakim zunanjim pohujšanjem, prav posebno pred tistimi ki ga je zadela pravična kazen na Zaloški cesti.

Če srečaš na cesti ljudi, ki hodijo po ulicah ko gore in mahajo s širokim, rokavi, da se pred njimi prestrašeno umika človek, ki mahanje ne ljubi posebno, tedaj naj ti bo takoj jasno, da je tisto mahanje velepomembno za celokupni napredek. In ko to spoznaš, takoj opraviš pozitivno delo, če pobožno zaviješ oči, kadar zagledaš tiste rokave in se odkriješ že naprej, še predno te je kdo kaj vprašal. Kdor pa je brihten nad navadno mero, ta bo opravljal že višje pozitivno delo in sicer nekako takole: Če imaš nazore, jih podesetori, zakaj dan je dolg in človek ne ve, kaj še pride. Če imaš kako prepričanje, ga skrbno ognji z lepo krščansko haljo stališč, najbolje pa je, če s spretnostjo prikriješ, da nimaš nobenega prepričanja, temveč samo izbran brevir stališč. A blagor njemu, ki nima ne stališč, ne nazorov in kopo prepričanj, temveč samo praktični razum in njega zmožnost in okretnost, zakaj ta edini bo šel po strmih stopnjicah vsega ostalega pozitivnega dela na visoki forum, ki se mu pravi moč in oblast. Postal bo ljubljeneč cesarja Janeza in bo ministroval ter delil koncesije za kontraband, in s koncesijami se bo večala in širila njegova vlada in pomembnost in bo napolnila zadnji kotiček ljubljene domovine.

Kdor ne opravlja takega in enakega pozitivnega dela, ta bo zavržen in izročen rabeljnem, da ga dajo na natezalnico. In, ljudje božji, natezalnica ni ena, tudi jih ni dvoje ali troje ali petero, temveč natezalnic je stokrat sto in stotero različnih vrst. Koliko jih je razstavljenih v politiki, koliko v državnih službah, koliko v kulturnih zavodih in revijah! Pomisliti je treba, da lahko v par urah postaneš opljuvan v tisočerih očeh, zato ker si se predrznil napasti skrb narodnih

voditeljev za mili narod. In v čem obstoja ta skrb? Ustanoviti je treba gospodarsko podjetje, ki bo neslo denar in s tem denarjem natikaš tiste gnusne lepake, ki se jim pravi časopis. In da more v teh lepakih lagati, krasti čast, ubijati poštenost in goljufati razedinjeni narod par ljudi, morajo stati za njimi velika skladišča, polna blaga, kakršnegakoli, v teh skladiščih mora delati sto in sto ljudi — vsi za to, da bodo lažniki mogli naenkrat in z veliko hitrostjo razširiti svojo laž! In ta laž, ki škropi iz umazanih letakov, je strašnejša od svetopisemskih jezdecev, zakaj ta edina ima moč, da suhe jezdece prikličje v deželo.

In kako se ti bo zgodilo, če se zameriš kulturni gospodi? Postal boš član propale kulturne generacije, kakor sem postal jaz in vsi tisti, ki so postavili svojo vest nad zasluge kulturnih ljudi. Kako da je to imenitno delo opravila slovenska kulturna kritika, bom skušal povedati vsaj malo po svojih skromnih močeh.

II.

Komaj so se slovenski kulturni kritiki zavedli v svoji zaspanosti, da stopajo na plan mladi ljudje, ki si utirajo pot skozi goščavo brez ozira na levo in desno, so takoj spoznali za svojo najimenitnejšo nalogo, da so jih opljuvali in osmešili, kjerkoli so jih mogli. Tako so opravili svojo nalogo, vredni nasledniki svojih očetov in dedov. Ni jim mar in ni jim bilo mar, da so ti mladi ljudje ponujali svoje od groze razbolelo srce narodu zato, da bi oni spoznali: *Boga sužnjev ni, ker je Bog življenje, sužnji pa so živa rakev* — in bi se z njimi vred vzdignili do tistega visokega spoznanja, ki bi jim omogočilo pregledati v vernem ogledalu svoje in narodove pregrehe.

Čital sem v nekem imenitnem slovenskem listu prav tako, če ne še bolj imenitno mnenje o Stantetovi „Mladi Bredi“. Gospod, ki je pisal tisto reč, je bil brez dvoma poln dobrodušnega humorja, takega, ki izvira iz neslanosti in kulturne neizobraženosti ter hinavščine. Ton in smisel tistega gobezdanja je bil namreč sledeč:

„Cenjeno -stvo! Zavedajte se, da je to še mlad fant, po mojih mislih je celo golobrad. Ampak, kar je napisal, je brez dvoma imenitno . . . da, imenitna reč. Kaj da je napisal ne bom pravil, to ve že on sam; za nas je glavno, da se zavedamo, kako je imenitno in originalno to, kar je napisal.“

Pika in amen. V očeh ponižne publike bi morala taka kritika izgledati kot velika čast za Stantela, saj se je zgodilo prvič, da je kulturni kritik spoznal umotvor enega izmed propale generacije za „originelno“. Ampak niti to se ni moglo zgoditi, kajti gospod kulturni kritik in mentor je na isto sapo naštel pred njim še celo vrsto originelnih pisateljev in jih je postavil na oder ponižne publike tudi za njim, tako da Stante z „Mlado Bredo“ ni bil v družbi samih originelnih pisateljev ničesar drugega, kakor navaden vol sredi volovske črede. — Ta kulturni kritik in mentor je tip, ki se pase po vseh naših kulturnih poljanah; imenovali bi ga lahko tip prijateljskih kulturnih kritikov in mentorjev. Ti ljudje pišejo „iz prijaznosti“ in za to prijaznostjo se skriva veliko vseh mogočih motivov; najnavadnejši in zato tudi najogabnejši je oni, ki je pisan iz reklame. Kri-

tika je naročena; tisti, ki je napisal, služi denar in neumnost ter nepoštenost je rešena. Ta tip kritikov se je uveljavil prav posebno po Cankarjevi smrti in se velikokrat rekrutira iz literatskih vrst, torej izmed ljudi, ki sami poznajo in vedo to svojo malopomembnost, pa se hočejo uveljaviti s takimi sredstvi. Tem ljudem nikoli ne gre za vrednost umetniških proizvodov, temveč zato, da napravijo iz muhe slona, a če nese, še iz slona muho. Saj jim ostane še zmirom priložnost, da se pridušijo pred strmečim občinstvom, e, kaj muha, slon je pa ostal le slon!

Nikoli ne boste doživeli, da bi kulturni kritik (ki je kulturni kritik po poklicu svoje učenosti) stopil pred umetnikov umotvor, ga takorekoč odgrnil in ga razodel občinstvu po svojem umetniškem instinktu. Ker predpogoj za usposobljenost kritikovanja je umetniški instinkt. Ta umetniški instinkt naj bi vodil kritika, da ne bo gledal umotvora kakor tisti filister, ki strmi od zunaj na lepo poslikano cerkveno okno in vidi poteze slikarije na oknu, ne doživlja pa barv; to je življenje njenega. Treba je, da se predvsem napoti v cerkev in da vidi luč življenja, ki prihaja skozi okno — potem šele bo videl umotvor, ga sprejel vase in ga mogel razodeti ljudem.

A če jaz stopim k enemu ali drugemu izmed tistih kulturnih kritikov in ga vprašam: Ali se vam ne zdi, da je kritika, ki jo izreče človek, predvsem vprašanje njegovega značaja — poleg umetniškega instinkta — zato da jo lahko zagovarja pred svojo čisto vestjo? — bo razlezel njegov obraz v vseveden nasmeš, potrepljal bo mene po rami in zamižal z enim očesom:

„Vi ste človek! Pobrli ste mi vprašanje naravnost s srca. Toda pogledjte, kaka svinjarija vlada pri nas — človek bi se naravnost razjokal... Že slavna Sara Bernhard —“

In jaz odslej ne bom videl ničesar drugega kakor dolg, šiljasti nos, ki se pri vsaki misteriozni frazi privihne navzgor, črnoobrobljena očala in Sara Bernhard, a za Sara Bernhard se prizibljuje še druge temne, čudežno zveržene postave iz vseh delov sveta in iz vseh časov — cel Hades — ki me obkrožijo s svojimi kritičnimi brezdvomi od vseh strani in mi poženejo smrtno bledico na lice. Polagoma pa se bodo vse tiste nenavadne postave davnih in nedavnih duhov prelile v en sam obraz — v kak obraz! In ta obraz bo imel usta, ki bodo govorila vedno razločneje — in kako govorila! Samo nedosežen mojster bi zamogel opisati s svojim krepkim peresom vse fineše njegovega izpreminjanja, mogel bi orisati s spretno besedo in brušenim izrazom, kako je naraščal od trenutka do trenutka, se dvigal po drznih strminah in hipoma padel nenavadno globoko v bogve kak prepad, pridrl preje kot v trenutku nadme s hudourniško silo in me zagrnil z valovi svoje porogljivosti. Toda poglavje za sebe bi bilo tisto lokavo podčrtavanje tega ali onega stavka, tisto podčrtavanje, ki kritikom s literarnih krčmah tako nebeško pristojna. Slednjič se bo tisto snovanje in prelivanje v en sam obraz tako zelo upokojilo, se bodo vsi duhovi govorniku tako popolnoma podvrgli, da bom jaz razločno videl le porogljivo lice in oči, ki bodo sijale s hinavsko nesramnostjo: „He, he, si razumel bratec! O ti kanalja nedolžna... pa sem te le ugriznil.“

Zastonj pa bom čakal, da bi slišal po priliki sledeče besede:

Res je, da je mlad človek podoben mladiki, ki poganja iz rosnih tal in da je mlad umetnik podoben mladiki, ki poganja iz življenja bridkostnih globin k visoki luči. To njegovo rast podpirati, a ne podirati in jo spodrezavati, je naloga kulturnega kritika — dokler se umetnik ne razvije v močno drevo, ki kljubuje vsem viharjem. Tukaj šele je vidna vsa velika naloga kulturnega kritika, ki mora biti tako silen v svojem stremljenju po luči, kakor je resnični in močni umetnik sam. K takemu stremljenju ga usposoblja edinole nezastrt pogled v življenje in ona resnična ljubezen, ki ljubi z glavo, zato da je polna pravega razuma in razumevanja, s srcem, da je polna globokega usmiljenja do ponižanih in razžaljenih in zaničevanih, in z rokami, da bo polna visokih dejanj. Če kulturni kritik nima take ljubezni, ki je podlaga umetniškega stremljenja, je slep ali zaslepljen in ne more videti, ali je umetnik še umetnik, ki z neusmiljeno izpovedjo odgrinja propade človeškega življenja, grehe, zlobo, krivice in suženjstvo. Kajti za umetnika in za kritika velja eno samo načelo: če pravičnik ne ostane v pravici, se mu pred Bogom in pred ljudmi ne šteje v pravičnost njegovo prejšnjo pravično delo. Oba sta zgubila pravico, da govorita še narodu in naloga onih, ki so ostali zvesti, je, da ju trdo posvarijo. — Mar ni narod, kadarkoli je sploh poklican, poklican le za veliko izpoved človeških grehov? Kadar pa je izpoved postala tako globoka in resnična, da pokajo prsa še gluhim skalam, takrat je postalo njegovo poslanstvo šele očitno, razodeto s častjo in slavo pred narodi zemlje, kakor je bilo s skrivnih naklepih neba odločeno dolge čase pred časom.

Takih besed boste pričakovali od slovenskih kulturnih kritikov zaman. Kajti kulturni kritik je ali malomeščanski filister, ki se bori na vso moč za svoj kos kruha, ali pa je gloričnik, ki ga najpreje spoznaš po tem, da psuje natanko tako nizko tam, kjer se ne čuti vezanega v svojem lakajskem spoštovanju, kakor prepeva slavošpev tam, kjer meni, da je vezan.

III.

Izmed tistih kulturnih kritikov, ki so dodobra obsodili propalo kulturno generacijo, se je znašel tudi gospod Fran Albrecht. Ampak gospoda Frana Albrechta odlikuje pred drugimi kulturnimi kritiki njegov izredno krepak gromovniški glas, ki mu je omogočil, da je spremenil v pretresljivo limonado skoro vso mlado generacijo ter jo potisnil v svojo najobširnejšo stajo, ki ji je na vrata pribil sledeči lepak: „filozofija sodobnikov je napak umevani, v svet najčistejše duševnosti preneseni relativizem“, kakor nam razodeva v 8./9. številki Ljubljanskega Zvona. Jaz od vsega tega, kar je napisal Albrecht v tem lepaku, pravzaprav ne razumem drugega kakor besedo „najčistejša“ duševnost, odkrije mi namreč tisto imenitno lestvico, ki ima svoj najvišji klin pri najčistejši duševnosti, a ostali padejo najbrž od najčistejše preko zelo čiste, precej čiste, bolj čiste, manj čiste . . . do najkalnejše duševnosti. Če jaz Albrechtu povem, da je to zame previsoka učenost, ki je ni mogoče razumeti, mi bo vrgel na glavo kako glosa in jaz bom dvakrat uničen. A vrgel mi bo na glavo ne samo eno glosa, temveč deset glos in kot zagovor h glosam bo napisal tako gromovniško razmotrivanje, da bodo efektni in visoki izrazi kar trli in pehali drug drugega. Toda bodi ka-

korkoli, Albrecht se le smehlja, samo smehlja nad mojo zabitostjo, zakaj on je suveren človek, ki zamahne kakor Bog na dve, tri strani in celi svetovi se zamajejo. In ko zamahne, ugotavlja neizpobitno: „Sodobna umetnost ne zadovoljuje. Ne zadovoljuje literarna umetnost, ne gledališka, ne slikarstvo, ne glasba. (O bogovi, kako je on vsegaveden!) Ni treba biti prorok (ljudje božji, bodite veseli, ker niste proroki, zakaj vaša ura prihaja!), ako trdiš (da, trditi je treba dokaze naj vzame vrag!), da se bo zdravi produktivni človek ali priprosti občan bodočih pokoljenj čudoma čudil (o kako daleč gledajo in kaj vse vidijo ljudje, ki niso proroki!) nad nizko stopnjo velike večine sodobne umetnosti, nad premnogimi gorostasnimi, razumsko skonstruiranimi produkti, nad duševno propastjo in pomanjkanjem tvornosti ter nad strašnimi zablodami okusa, ki danes to laži-umetnost bodočnosti često povzdigujejo v nebo kot nekaj novi evangelij.“ — In zdaj recite, če ni to najpristnejša kanonada in karbonada? Albrecht je nameril svoje topove iz izredne daljave in ker jih je nameril iz izredne daljave in visočine, mu bodo bralci seveda verjeli. Zakaj mu ne bi? Šaj je napisal v tistem časopisnem žargonu, ki ga dobijo serviranega zvrhane čebre vsaki dan. On se ni nikjer specializiral; nikomur, ne slikarjem, ne piščočim umetnikom in ne glasbenikom ni od slučaja do slučaja dokazal, da so brez idej in da katerokoli njihovo delo ni vodila nobena ideja. Dokazal tudi ni nobenemu izmed njih, če in s koliko strastjo in silo da so utelesili idejo, ki jim je navdahnila umotvor. In zakaj Albrecht tega ni napravil? Zato ker on motri umetnost „iz splošnih svetovnih vidikov“, kakor pravi v svojem razmotrivanju. Albrecht ve dobro, da so tisti njegovi „splošni svetovni vidiki“ samo fraze, ki naj požene ljudem strah v kosti; saj si ne more z njim pomagati niti toliko, kakor svinja z mehom. Nerodno je namreč govoriti naravnost, kakor govori človek, ki se je preboril skozi viharje k svojim razgledom in šel za večno lučjo, ki mu je sijala nasprot; zakaj prisiljen bi bil, da pove, kakí so njegovi razgledi. Ampak Albrecht bo z užaljeno gesto protestiral. Kaj, se mar ni razjokal nad „brezprimerno (kako ganljiva fraza!) sebičnostjo, ki je zavladata po vojni in vsesplošnem pohlepu v zasebnem in javnem življenju?“ Da, on se je razjokal, pa še kako se je razjokal! On se je razjokal, se joče še sedaj in se bo jokal še nadalje ter bo potožil vsakemu mimoidočemu: „O vi vsi, ki mednje greste, pomislite, kako smo ukanjeni za svoje najlepše. Ali vidite, da je vsej lepi duševnosti odmerjen na zemlji en sam cilj: propast?!“ In tedaj, ko tako poreče mimoidočim, ga za hip celo obsenči spoznanje: „Morda žive umetniki, ki govorijo o daljni, nam nerazumljivi bodočnosti, morda žive drugi, ki govorijo nam ne več umljivi preteklosti.“ Ali to spoznanje je tako nejasno, da človeka s svojim namigavanjem samo preplaši.

Albrecht je torej do dobrega spoznal, kako je voz vsega našega življenja obtičal v blatu. Zato se on joče, psuje na levo in desno in plaka po odrešenju, ki naj bi njemu priletelo kakor pečeni golobi naravnost z neba. Toda njemu niti v glavo ne pade, da bi prijel sam za kola in jih pomagal vleči iz blata. Zatorej je podoben tistemu človeku, ki sta mu padla vola v jamo: Gledal jih je, kako sta se pogrezala vedno nižje, vtaknil roke v žep in začel kričati, kako se njegova vola pogrezata.

Toda recimo, da je Albrechtu res ležeče na tem, da s hrepenečim srcem zagleda umetnika, ki bo po božji volji, in če že tega samega ne, pa njega, ki bo pripravilj onemu pot. Njemu je ležeče na tem in je bilo od nekdanj, zato ni imel nikoli toliko prostora v Ljubljanskem Zvonu, ko mu je Stante prinesel „Mlado Bredo“, da bi jo tiskal. Spoznal je sicer, da je „razmeroma“ dobra umetnina in je velikodušno privolil, da se tiskajo nekateri od njega samovoljno izbrani kosi te dramske pesnitve, četudi je dobro vedel, da bo tiskal manjvredne stvari, ki bi jih lahko brez škode za revijo prihranil. S kakim šolarskim podukom je sprejemal mene in tudi nekatere druge, raje ne govorim, četudi spada k poglavju o njegovem hrepenenju po umetniški lepoti.

In zakaj je Albrecht še prav posebno spoznal, da so tisti mladi ljudje, ki so se napotili in zaorali v kulturne poljane svoje brazde, propala kulturna generacija? Zato, ker so ti mladi ljudje povedali to, kar so morali najprvo spoznati, namreč da je glavno pozitivno delo pri nas tisto, ki ga je opravila slovenska državitvornost, ko je zatajila narod v cunjah, znoju in v smrdečih špelunkah natanko tako, kakor je zatajil Judež Kristusa. Tedaj sem tudi jaz nekje zapisal:

„Ampak ljubezen do države . . . hm!“ To je bilo geslo. O, dober je narod na polju, veren in zaupljiv, zato je mu recimo, da je nezrel in zaslepljen. Uganil je Judež in zavihtel nad njim svoj bič. In ko je zavihtel bič, je z visoko učenostjo oznanil, kaj da je ljubezen in kako da jo je treba razumeti. — V resnici, smejal bi se človek tistemu modrovanju, ko ne bi šlo za znoj in kri, ki jo toči težak, da ne ve zakaj. Če vpraša težak, kaj da je pravičnost in pravica, ki mu gre, mu zabiča visoka učenost v obraz, da naj stoji v veži in oznanja veličastno hišo ter njenega blagoslova v lepih dvoranah. Pa pride druga visoka učenost, vidi siromaka v veži, pa mu brž ukaže, da naj oznanja veliko krivico, ki se mu godi, ker mora on, siromak težaški, stati v veži, ko ima hiša vendarle lepe, svetle dvorane . . . Tako se menjavati obe visoki učenosti in kričita na ubogega težaka, ki stoji v veži bele, svetle hiše. — Velika večina slovenske inteligence je radevoljno sprejela eno ali drugo visoko učenost in ž njo zavihtela svoj bič.“ —

Tako sem zapisal jaz in za menoj podobno nekateri mladi ljudje, a povedali pred menoj še tudi drugi. Hoteli smo prijati zlo pri kolenu, zato da ne bi utonili v močvirju samem, ampak tako sem mislil jaz in tisti pošteni mladi ljudje, tako misli kulturno propal človek, zato najbrž ne bo resnica, temveč bo narobe res. Zakaj ne bi bilo? Zares, zakaj naj ne bi bilo? Ali je tista čreda kulturnih gromovnikov, ki se danes joče in pretaka papirnate solze, kedaj povedala po pravici in brez zahrbtnih namenov, kako je cilinder in frak praznoval s pogrebnimi zvonci takozvano narodno osvobojenje? In če bi jih tako spoznanje obsenčilo tudi nekoliko pozno, če bi obsenčilo tudi Albrechta, ali ne bi že zdavnaj skesano priznali, da so se motili? Priznali ne samo z besedo, kakor vam priznajo, kadar govorijo z vami med štirimi očmi, zaradi svojega svetega navdušenja, temveč tudi z dejanjem? Tega ne bodo storili nikdar in nikoli, zato Albrecht nikoli ne bo otvoril v Ljubljanskem Zvonu posebne rubrike, v kateri bi povedal, da bodo od leta devetnajstpetindvajsetega dalje učili blagega slovenskega učitelja v čast slovenskih pandurjev srbo-hrvatsko-slovenskega jezika in da ga bodo od leta

devetnajstotridesetega začeli učiti v kulturni zgodovini „o starem slovanskem plemenu Kranjcev in njihovi literaturi s posebnim ozirom na vpliv nemškega kulturnega misionarja Ketteja.“ Nadalje naj bi v tej rubriki govoril o prirodnem zlitju slovenskega jezika v žabje regljanje; prepričan naj bo, da bi mu katoliški krogi širom domovine ploskali cele pol ure. Natanko naj bi v tej rubriki razložil, kako se to prirodno zlitje že pripravlja na vseh poljih slovenskega življenja, prav posebno še v slovenski politiki. A rubriko naj bi otvoril s predgovorom, v katerem bi se opravičil, da je Ljubljanski Zvon poskusil še enkrat, sicer ponižno, tako daleč pasti, kakor nekoč v davnih Aškerčevih časih, ko si je celo v „uvodniku“ upal nastopiti za slovensko gimnazijo v Celju.

Ne, tega Albrecht še ni napravil, kljub temu, da plaka nad brezprimerno propalostjo, ki je zavladala po vojni. Tega ni napravil, ker je opravljal imenitnejši posel, namreč, da je psoval na vse strani. Govoril in pisal je tudi raje o blaziranosti in neodkritosrčnosti mladih ljudi ter o njihovi domišljavosti. Dobro, tudi za njo naj pokaže, kjerkoli jo zagleda, moško in odkrito, in hvaležni mu bodo tisti, ki jim je za resnico in za renično lepoto. Saj blato, ki škropi na gosto po domovini, je kapalo že na slednjega izmed nas in ga umazalo. Pokazal bi: človek, sezi vase še globlje, še v to in ono globino sezi in ozri se na njo, ki je preplakala zaradi tebe dolge noči — tako bi rekel in pokazal in bil nam drag ter mi njemu ljubi.

Toda to je eno in Albrecht je drugo, zato je drugo, ker se samo razburja. Tako se sedaj razburja tudi zaradi gledališke umetnosti. Nekoč je bil bolj zadovoljen z gledališko umetnostjo in publiko je celo pohvalil, kljub temu, da je hodila v teater ista publika, ki hodi danes in da so se z gledališko umetnostjo ukvarjali enaki ljudje kot se danes. Toda tedaj so bili še taki časi, da je človek brez škode, narobe, celo s koristjo zinil največjo neumnost. Sedaj je treba ziniti nekoliko previdneje, ker so se starim lutkam potrgale niti in se nove še niso izkristalizirale toliko, da bi jih človek pogumno zagrabil. Zato pravi Albrecht: „Jaz vem, da je gledališka umetnost zanič — več pa ne rečem!“ Tako po Albrechtovem razburjanju gledališka umetnost ne bo zadovoljevala, intendantca pa bo ostala nedolžna kakor solnce na nebu, zato bo ostala nedolžna, ker je njen član Župančič in Golja, ki je meni nekoč dejal, da je takih slabih stvari kakor je Cankarjeva „Lepa Vida“ bral že precej.

Ali Albrechtovega početja človek ne bi popolnoma razumel, tudi ne bi razumel tako jasno, kakor je sedaj mogoče, čemu da se je vsedel na visoki stol in bi nadalje tudi ne razumel, odkod njegov gromovniški glas in zakaj velika gromovniška gesta, ki je njemu svojstvena, če ne bi človek spoznal njegov skrivnostni poklic. Ne razumel bi ga človek, če bi sredi njegovih razmotrivanj v Ljubljanskem Zvonu ne opazil, da je Albrecht spoznal za svoj poklic izganjati iz Cankarja samega „umetniškega demona“.

V. Martelanc:

K vprašanju italianske imperialistične politike na Jadranu in Balkanu ter k vprašanju Julijske krajine.

(Nadaljevanje.)

3. Nekaj o narodnih vprašanjih Julijske krajine.

Prihajamo tako k ožjemu vprašanju Julijske krajine kot take k njenim socialnim in gospodarskim vprašanjem in iz njih izvirajočemu nacionalnemu vprašanju. Kakor smo že omenili, Julijska krajina na polju produkcije nima posebne vrednosti. Njena industrija in njeno poljedelstvo ima več ali manj lokaln značaj. Tembolj pa prihajajo za nas v upoštevanje njene socialne razmere kot glaven faktor pri določevanju razvojnih perspektiv revolucionarnega proletarskega gibanja. Vprašanje delavskega razreda v ožjem smislu, to je industrijskega proletariata, ne tvori za nas nikakega problema. Ono je bilo rešeno v dosedanjem razvoju proletarskega pokreta in v socialnih, političnih in kulturnih smernicah, ki si jih je ta pokret postavil. Istotako ne pomenja za nas nikakega problema vprašanje buržuazije. Pač pa ostaja za nas doslej nerešen problem vprašanja onih plasti, ki stoje med obema razredoma in sicer vprašanje poluproletariata in kmetskih množic na eni strani in male buržuazije (v ožjem smislu) na drugi strani. Socialna in gospodarska razmerja teh slojev so pred vsem, ki tvorijo podlago in določajo vsebino vsem onim vprašanjem, ki komplicirajo problem Julijske krajine in ki tvorijo podlago predvsem njenemu nacionalnemu vprašanju.

Ogledati si hočemo nekoliko le agrarno vprašanje, ki tvori pravzaprav podlago vseh drugih vprašanj. Po statistiki avstrijskega poljedelskega ministerstva z leta 1902. imamo v okrajih, ki tvorijo danes Julijsko krajino, sledeče obrate po velikosti njihove produktivne površine: (Glej skrižalko na strani 27!)

Kar nam ta statistika kaže, je predvsem ogromna revščina kmetskega prebivalstva dežele. Nad 23.000 poljedelskih obratov izmed 86.000 ne dosega enega hektarja velikosti. Nadalje imamo 38.000 obratov s površino 1 do 5 ha. Torej nad 61.000 obratov, to je tri četrtine vseh obratov, ki ne dosegaajo one površine, ki se računa kot življenski minimum, notabene: pri srednje rodovitnem terenu! V teh številkah tiči pravzaprav ves gospodarski problem Julijske krajine. Dokler je Trst cvetel, dokler je Reka cvetela, je zamogla vsa dežela živeti od teh mest. Razvoj gospodarskega življenja v obeh mestih je prvič, absorbiral dotok delovnih sil z dežele, drugič je omogočal existenco prebivalstvu tudi na deželi sami s tem, da je obstoj prometnih zvez z zaledjem prinašal s seboj vse polno možnosti zaposlitve. Moramo si predstavljati, kake katastrofalne posledice je prinesla s seboj povojna kriza, nastala vsled italianske zasedbe!

Kar velja o Julijski krajini na splošno, velja v podvojeni meri za slovenski del dežele. Tu so gospodarske razmere precej različne; ne moremo govoriti ne o produktivni enotnosti, ne o enotnosti razvojne stopinje. Z ozirom na prvo

Politični okraj	Število kmetijskih obratov s površino v hektarjih									
	sploh	do 0·5	0·5—1	1—2	2—5	5—10	10—20	20—50	50—100	nad 100
Postojna	6789	810	477	775	1597	1652	1068	302	33	75
Trst in okolica . . .	3372	1685	488	460	469	129	29	9	3	—
Gorica (mesto) . . .	383	67	80	83	108	41	4	—	—	—
Gorica (okraj) . . .	10569	1463	1363	2090	3176	1536	722	176	25	18
Gradiška	7627	1053	1234	1351	1672	1539	678	74	17	9
Sežana	4447	277	247	490	1274	1318	696	130	9	6
Tolmin	6501	665	492	891	2000	1341	744	282	39	47
Rovinj	857	21	59	162	361	171	63	17	2	1
Koper	10461	1784	1526	1983	2823	1545	606	153	10	31
Lošinj	7886	1808	1150	1588	2140	639	247	149	62	85
Pazin	6635	504	415	661	1744	1693	1120	447	36	15
Poreč	8485	628	816	1678	2648	1482	855	305	60	33
Pulj	5609	393	570	898	1700	1127	577	279	39	26
Možjeka	7045	1446	854	1150	2060	1163	295	41	6	30
Skupaj	86648	12604	9771	14260	23772	15376	7684	2364	341	376

imamo pretežno agrarne razmere s silno razkosano produkcijo ter le nekoliko manjših industrijskih centrov s kvečjem po 1000 delavcev. (Idrija, Rabelj, Ajdovščina, Senožeče, Labinj in dr.) Z ozirom na drugo moramo razlikovati več zon, izmed katerih moramo vzeti kot najvažnejše:

1. Notranjost Istre s primitivno razvitim prebivalstvom, z raztreseno malo posestjo, deloma še s kolonatskim razmerjem, z razširjeno vinsko produkcijo, razmeroma še močnim analfabetizmom in kulturno-politično zaostalostjo — razmere, ki se boljšajo, čim bliže prihajamo večjim centrom in obmorskim mestom.

2. Tržaški in Goriški Kras z delom severne Istre, ki zaznamuje borno in nezadostno malo posest, poluproletarske razmere v mestnih okolih, razvitejšo kulturno stopinjo prebivalstva, živahno politično udejstvovanje.

3. Vipavska dolina z južnim delom Postojnskega okraja, s prevladajočo malo posestjo, precej razvitim vinogradništvom, precej visoko razvojno stopinjo političnega in kulturnega življenja.

4. Goriško okolico s pretežno poluproletarskimi razmerami, mizarско in zidarsko maloindustrijo, borno malo posestjo, ki prehaja, bolj ko se bližamo zapadu (Furlaniji), v kolonat, s precej razvito kulturno in politično stopinjo.

5. Gorenje Soško dolino, Tolminsko, Idrijsko dolino, gorske predele, obmejne predele postojnskega okraja, z malo in tudi že srednje posestjo, tradicionalnimi vplivi, z vplivom klerikalizma in precejšnjim konservativizmom, ki pa ponehjuje čim bliži prihajamo razvitejšim centrom.

Svetovna vojna, zasedba s strani Italije in povojne „mirovne“ razmere so položaj zaostrele ter silno poslabšale gospodarsko življenje teh predelov. Na vsakega izmed njih so zopet drugače vplivale. Goriška okolica in Soška dolina sta direktno okusili dobrote vojne, begunstva, opustošenja, kakor tudi „obnove“ (vojne odškodnine itd.). Tržaška okolica in Kras sta posebno čutila posledice povojne gospodarske krize in brezposelnosti, prebivalstvo se je tu namreč preživljalo predvsem z delno zaposlenostjo v mestni in domači industriji, zakaj revna mala posest, ob skrajno neporabnem kraškem terenu, ni mogla zadostovati za preživljenje. Vipavska dolina in istrski predeli so grozovito trpeli in trpe še vedno vsled konkurence italianskih vin in visokih davkov, tako da je tu vinska produkcija, ki je tvorila enega izmed glavnih življenjskih virov prebivalstva, obsojena na smrt. Postojnski, idrijski in del tolminskega okraja so posebno prizadeti vsled nenaravne razmejitve, ki je raztrgala skupaj spadajoče kraje in odtrgala cele predele od njihovih naravnih gospodarskih centrov. To stanje postaja še slabše vsled visokih davkov in še ne definitivno zasnovanih ukrepov glede omejitve lastninske pravice iz „vojaškostrategičnih“ ozirov. Po slovenskem delu Julijske krajine moremo torej kratko reasumirati sledeče:

1. Životarjenje večje in srednje industrije (Idrija, Rabelj, Labinj, Ajdovščina, Senožeče i. dr.).

2. Propad male industrije in brezposelnost v mestih, ki je zadeja predvsem okolico, Kras, tržaško okolico in okolice istrskih mest.

3. Propadanje vinogradništva vsled konkurence italianskega vina (Vipavska dolina, Istra).

4. Silno poslabšanje stanja malega kmeta vsled gospodarske krize, visokih davkov in političnoteritorialnih razmer, novo naraščanje hipotekarnega pritiska.

4. Nacionalno vprašanje Julijske krajine.

Nacionalno vprašanje Julijske krajine v širšem smislu ima svoj koren v zgodovinskem razvoju razrednih nasprotstev. Slovenski nacionalizem, ki se je porodil tu obenem s prebujenjem narodne zavesti v ostalih slovenskih deželah, je črpal svojo eksistenco iz bojev slovenskega kmeta in kolona v okolicaх mest proti gospodarskemu izkoriščevanju in obenem zatiranju s strani mestne gospode in veleposestnikov, ki so bili po večini italianske narodnosti. Gibalna sila tega gibanja je bila mlada in radikalna slovenska inteligenca, ki si je postavila za cilj, dvigniti narod gospodarsko in prosvetno. To gibanje je doseglo svojo najvišjo stopinjo pač v Levstikovih časih, ko je bil postavljen temelj razvoju gospodarskih in izobraževalnih društev ter čitalnic po primorskih vaseh. V to dobo, ko je ta pokret nosil še progresiven značaj na sebi, spada tudi še ustanovitev „Edinosti“.

Toda ta progresivna doba ni trajala dolgo. Prišla je kmalu denaturalizacija in perioda dekadence. Nacionalizem se je pojavil pri Slovencih, kot pri zastalejšem narodu, ko je drugod kot progresivna ideja že izgubljal svojo raison d'être. Imel je na sebi značaj zapoznelega gibanja (ako gledamo nanj s širše mednarodne zgodovinske perspektive). Moral je kmalu izgubiti svoje življenske sile, takoj, ko je gospodarski razvoj zanesel tudi med Slovence nove elemente razrednih bojev.

Slovensko malomeščanstvo se je začelo diferencirati. Razpadlo je v buržuazijo, razred, ki se je pri nas takoj ob svojem rojstvu denacionaliziral, postal italianski; v birokracijo, ki se je deloma ponemčila, deloma poitaliančila, deloma ostala slovenska, toda bila vsekakor steber vsakega režima; in v ostanek male buržuazije, vaške trgovce, gostilničarje, bogatejše posestnike in obrtnike ter končno — advokate, notarje itd. — sloj že po svoji naturi konservativen in reakcionaren.

Agrarne krize so pognale tisoče kmetov na boben, vrgle jih v proletariat, ki se je, živeč v ambientu italianskih mest, narodno asimiliral, velik del je odšel v emigracijo, v Ameriko, Westfalijo itd. Oni kmetje, ki so se rešili pred bobnom, so padli v indiferentizem in živeli pod pritiskom hipotekarnih bremen ter veseli poginili, ako so mogli zagotoviti eksistenco svojemu zarodu — zopet deloma v emigraciji, deloma v mestih, deloma doma, na „lastnem“ koščku zemljišča. Končno se je ta proces stabiliziral in postal nekaj „normalnega“. Skozi generacije se je ponavljalo isto brez večjih posebnih katastrof, ki bi zamogle dati življenja in omogočiti razvoj kakemu revolucionarnemu gibanju v večjem obsegu.

Slovenski nacionalizem je pod temi objektivnimi pogoji, ki so trajali tja do svetovne vojne, moral degenerirati, moral je zavzeti reakcionarni značaj. V koliko ga je Avstrija, sledeč principu „divide et impera“ tolerirala, da stvori

protiutež italianskemu iredentizmu, mu je sledila slovenska birokracija.⁴ V rokah onih malomeščanskih slojev, ki jim je bilo prizanešeno pred razpadom, je postal sredstvo njihovega odpora proti veliki buržuaziji italianski in ob enem konkurenčno reklamno sredstvo; v kolikor je živel med polproletarci in delavci v mestih, je pa postal izraz njihove nezavednosti. Slovenski delavci, ki so prihajali z dežele v mesto in tu tvorili rezervo surove delovne sile, so se često dali zapeljati v stavkolomne svrhe. Slovenski nacionalistični delavec se je tako pri svojih italianskih tovariših silno osovražil in na ta način so bili narodnostni boji zanešeni v mase. Tako se je mogla tudi med proletarskimi masami popularizirati Slovincem veljajoča psovka „ščavo“ (schiavo = suženj), kot veren izraz uloge, ki jo je igral slovenski nacionalizem v delavskem gibanju. Ali se je torej mogoče čuditi, da je nacionalna asimilacija slovenskega delavca v italianskih mestih šla vzporedno z napredkom razredne zavesti? Ali se je mogoče čuditi, ako je priprosti slovenski delavec često s prvim čutom razredne solidarnosti vsrkal vase tudi sovraštvo nasproti svoji narodnosti in svojemu jeziku, neznaajo še razlikovati med nacionalizmom in internacionalizmom? Četudi leže glavni objektivni vzroki drugje, moramo vendar reči, da so jo omenjena dejstva mogla le pospeševati.

Slovenski nacionalizem je tako degeneriral v brezidejnost, in malomeščanski filistroznosti, frazerstvu in smešnosti, konservativizmu in pasji zvestobi napram vsakemu režimu, reakcionarnosti in stavkolomstvu.⁵ Slika, ki nam jo je podal Ivan Cankar o njem vobče, velja za njegov razvoj v Primorju, ako mu dodamo še element — provincializem, v podvojeni meri.

Toliko do svetovne vojne. Razvoj slovenskega nacionalizma tekom let je šel vzporedno z razvojem drugod. Po medenih tednih „Jugoslovanstva“ pa je prišlo kaj kmalu razočaranje z italiansko okupacijo.

Posledice te zadnje kakor tudi izkušnje tekom vojne so prebivalstvo zradikalizirale in ga skoro v svoji celoti pognale v „subverziven“ tabor. Dočim so se delavske in polproletarske mase definitivno orientirale v pravcu revolucionarnega proletarskega gibanja, se je v kmečkih malih posestnikih, viničarjih in posebno v obmejnih predelih zopet ojačil nacionalizem in našel svoj izraz v iredentizmu. Nacionalna politika vseh italianskih vlad, od Nittijeve in Bonimijeve preko Giolittijeve in Factove pa do Mussolinijeve, je šel za tem, da uniči vse jezikovne pravice slovenskega prebivalstva, videč v njem oviro svoje imperialistične politike na Jadranskem morju in na Balkanu. Vzporedno z „legalno“ akcijo teh vlad je šla tudi „ilegalna“ akcija fašistovskih „škvader“ s pretepanjem, požiganjem in umori. Naravno, da je vse to silno ojačilo nacionalni odpor prebivalstva, ki nikakor ne pojema z razširjenjem proletarskega gibanja.

⁴ Italianski nacionalisti trdijo celo, da je Avstrija direktno podpirala slovenski nacionalizem, kar je naravno zelo pretirano. Op. pis. Divide et impera se pravi „razdeli, da boš lahko vladal“. Op. A.

⁵ Hrvatski nacionalistični pokret v Istri je imel isti značaj kakor slovenski. Op. pis.

Proces, ki se danes vrši z razširjenjem proletarskega gibanja, proces razrednega diferenciranja je le proces propadanja slovenske narodne stranke,⁶ ki se je izkazala nesposobna uravnati svojo politiko v smislu zahtev in potreb kmet-skih mas, ki so ji sledile, pričakujoč od nje, da jih povede v boj za narodne, toda tudi za socialne in gospodarske pravice; je to proces orientiranja širokih kmet-skih mas v smislu zavestnega razrednega boja na strani proletariata, upra-vičeno pričakujoč, da jih ta boj dovede do zaželjenih ciljev. Vzporedno s tem gre tudi razočaranje v njihovih iredentističnih stremljenjih, v zaupanju v „do-movino“ onstran meje, potem, ko so vidle tamkajšno socialno in narodno „svo-bodo“ v pravi luči. Smatramo, da je bil rimski prijateljski sporazum med Pa-šičem in Mussolinijem odločilni sunek v tem pravcu.

Nikakor pa ne smemo misliti, da se je prejšnji iredentizem v kmet-skih ma-sah izpremenil v ravnodušnost. Nasprotno: kmet-ske mase v Julijski Sloveniji, ki pri-hajajo pod našo zastavo, pričakujejo, da bo naša politika rešila nacionalno vpra-šanje, to je, da bo priborila zmago nad imperializmom italianske buržuazije in omogočila organsko združitev teh predelov z njihovim zaledjem, kamor gospo-darsko, historično, kulturno in (glede na slovenski del) tudi nacionalno gravi-tirajo. Dati temu razpoloženju in tem stremljenjem konkretno obliko v političnih parolah in odgovarjajočih akcijah postaja ena izmed najpoglavitejših nalog pro-letarske stranke v Julijski krajini.

Še nekoliko besed o slovenski narodni stranki. Politično doživlja ta stranka dan za dnem večje poraze s svojo oportunistično politiko, s svojim klečepla-zenjem nasproti vsem italianskim vladam in njihovim lokalnim predstaviteljem. Poleg tega je še razcepljena na dve krili, ki sta si med seboj v laseh: na kon-servativno krilo starih narodnjakov in na takozvano „krščansko socialno“, ki skuša z vsemi sredstvi socialne demagogije zopet pridobiti izgubljeni vpliv med ma-sami. Organizatorično je stranka istotako doživela precejšen krah, ker se je opi-rala na vaško maloburžuazijo, ki si je deloma po sili razmer, deloma iz špe-kulacije nadela istočasno tudi fašistično uniformo. Često so bili zaupniki slo-venskih narodnjakov po deželi tudi fašistični tajniki. Danes stojimo pred popolno kapitulacijo slovenske male buržuazije pred italianskim fašizmom. Prvi znaki se že pojavljajo z ustanavljanjem skupnih „kulturnih“ društev slovenske inteligence (slov. trgovcev, gostilničarjev z njihovim uradniškim in učiteljskim priveskom) z italiansko (privandranih italianskih trgovcev, oficirjev, uradnikov, učiteljev). Tako dovršuje slovenski nacionalizem pri nas svojo pot.

Nacionalno vprašanje z ozirom na italianski del dežele se nam danes, samo-posebi umevno, ne predstavlja več v isti obliki kakor prej, to je, kot vprašanje bojev italianskega prebivalstva proti svojim narodnim tlačiteljem nego kot vpra-šanje ureditve razmerja med njegovimi nacionalnimi in gospodarskimi interesi. Pod Avstrijo so se julijski Italijani — kakor tudi ostali tlačeni narodi — borili

⁶ Ne smemo izgubiti izpred oči, da so kmečke in delavske mase v prvi vrsti radi-tega zapustile narodne stranke, ker so skokoma obubožale, med tem, ko je slovenska verižniška buržuazija v istem času hitro obogatela! Op. A.

proti denacionalizaciji za svoj narodni obstoj. Toda ta boj je zavzel obliko iredentizma le v krogih mlade, radikalnejše inteligence italianske in se v tej obliki nikoli ni populariziral. Italijska buržuazija teh predelov je bila vedno avstrofilska; isto moramo reči tudi za furlanske kmete in deloma celo za proletariat, čigar indiferentizem v tem vprašanju je ravno pomenjal priznavanje državnega kompleksa, v katerem je živel. Protiiredentistična politika italianske socialistične stranke pod Avstrijo ni le izvirala iz dejstva, da je stranka ideološko in politično sledila avstrijski socialdemokratski šoli Rennerjevi, nego v prvi vrsti iz omenjenega razpoloženja delavskih mas, ki so se zavedale, da je gospodarsko življenje ozko navezano na srednje-evropske pokrajine in nikakor na Apeninski polotok. Zasedba s strani Italije je to razpoloženje mnogo povečala s tem, da je obogatela prebivalstvo s praktičnimi izkušnjami.

V malomeščanskih in meščanskih krogih so se po vojni pojavila avtonomistična stremjenja, ki so prišla do izraza na Reki v gibanju Zanellove stranke za samostojnost mesta. V Trstu so ostala ta stremjenja bolj prikrita; izražalo se pa je v zahtevi meščanskih krogov po prosti luki. V provinci imamo gibanje za administrativno avtonomijo, ki je prišlo do vrhunca nedavno na Goriškem, o priliki spojitve z Videmsko pokrajino. Brez dvoma, bi vsa ta stremjenja v nekoliko drugačni situaciji našla konkreten izraz v zahtevi po organski spojitvi Julijske krajine s srednje-evropskim zaledjem. Neodločna oblika, v kateri se danes izražajo, odgovarja le mentaliteti, političnim metodam in bojvnim sposobnostim buržuaznih in maloburžuaznih strank.

V krogih, ki so prej sledili iredentističnemu gibanju, to je med inteligenco, se danes javlja precejšnje razočaranje. Ta generacija, katere iredentizem je pomenil pod Avstrijo pravzaprav le neko nejasno stremljenje po kulturni združitvi avstrijskih Italijanov z ostalim italianskim narodom ter borbo proti habsburškemu tiranstvu, je imela za seboj precejšnjo revolucionarno tradicijo — da omenimo le Oberdankov poizkus atentata na cesarja Franca Jožefa in njegovo mučeniško smrt. Idejno je bila nekak preostanek italianskega risorgimenta in mazzinianizma, socialno in ekonomsko pa brez realne podlage. Ta generacija se je po svetovni vojni razdelila: en del se je priključil proletarskemu gibanju, drugi del pa tvori jedro italianske republikanske stranke ter živi dalje v mazzinianskih iluzijah.

Kar se pa tiče politične linije proletarskega gibanja v tem vprašanju, vlada precejšen indeferentizem, ki pa nikakor ne pomenja pravega izraza razpoloženja v delavskih množicah. Socialistično gibanje se je razvilo tu pod uplivom „avstro-marksistične“ šole ter si doslej še ni resno postavilo predse naloge, baviti se z nacionalnim vprašanjem teh predelov in mu dati odgovarjajočo rešitev. Tudi po vojni so se pokazali pri proletarskem gibanju še precejšnji preostanki te miselnosti, ki gotovo niso bili in niso v korist gibanju.

Rešitev nacionalnega vprašanja Julijske krajine mora po zlomu meščanskega in malomeščanskega nacionalizma postati — dialektično — ena izmed nalog proletarskega gibanja, ena izmed nalog revolucionarnega socializma. Kajti edino ta zamore revolucionarnim potom udejstviti delovnemu ljudstvu pravico na nacionalno samoopredeljenje, napraviti konec narodnemu zatiranju obenem s soci-

alnim in gospodarskim izkoriščanjem ter omogočiti spojitve gospodarsko in kulturno skupaj spadajočih predelov v odgovarjajoče enote, oziroma njihovo odcepitve od prisilno in neorganično storjenih državnih kompleksov.

V nadaljnjem bomo skušali podati obris rešitve vprašanja Julijske krajine s stališča nalog in interesov proletarskega gibanja in obenem v kratkih potezah njegovo principiarno stališče nasproti nacionalnemu vprašanju sploh, z ozirom na to, ker se pri nas za to poslednje, žalibog, ni preveč zanimalo.

5. K naši politični liniji v narodnostnem vprašanju Julijske krajine.

Moderno revolucionarno proletarsko gibanje v vseh državah si je postavilo za nalogo, boriti se proti nacionalnemu zatiranju in za nacionalno svobodo vseh zatiranih narodov in narodnih manjšin, za njihovo popolno pravico za samoodločbo do odcepitve od obstoječih državnih kombinacij. To ne velja le za ostale kolonialne in polukolonialne narode, ampak celo za najrazvitejše. Kapitalizem preživlja v svoji imperialistični fazi ogromne notranje borbe, v katerih posamezne imperialistične skupine skušajo uničiti druge in se poslužujejo pri tem tudi narodnostnega zatiranja. Nacionalni odpor delovnih mas in njihova borba za narodni obstoj postaja tako, ako se zavedno postavi na stališče razrednega boja, važno sredstvo v borbi proti imperializmu in kapitalizmu.

Vprašanje Nemčije nam daje najočividnejši dokaz za to. Zasedba Porurja s strani Francije ni le pomenjala poskusa, spraviti Nemčijo v gospodarsko sužnost, ampak tudi atako v velikem obsegu na nacionalno neodvisnost in svobodo nemškega naroda. Nemški revolucionarni proletariat si je postavil v onem trenutku za cilj ob enem z borbo proti kapitalu sploh, tudi borbo proti gospodarski in nacionalni kolonizaciji in izdal odgovarjajočo parolo. Tudi Dawesov načrt pomenja v bistvu isto, le v nekoliko prikritejši obliki in parola proti kolonizaciji Nemčije je ostala nadalje na dnevnem redu.

Skoro v isti obliki se nam predstavljajo vsa ostala nacionalna vprašanja Srednje Evrope: vprašanja Nemcev, Slovakov, Madjarov, Karpato-Rusov na Čehoslovaškem, vprašanje Ukrajincev, Nemcev, Židov na Poljskem, vprašanje Hrvatov, Slovencev i. dr. v Jugoslaviji in končno Slovanov in Nemcev v Italiji. Nacionalno vprašanje v Črni gori, Albaniji, Macedoniji in na ostalem Balkanu pa moremo že uvrstiti med vprašanje polukolonialnih dežel.

Proletarska politika nasproti vsem tem vprašanjem ni le strategična poteza v boju proti imperializmu v svrhu oslabitve njegovih pozicij, kot se to — površno vzeto — predstavlja. Nacionalna politika proletariata je nasprotno zelo *važno programatično vprašanje*. Potrdile so to v prvi vrsti izkušnje ruske revolucije in ruska teoretična šola, med katere predstavitelje imenujemo poleg Lenina v prvi vrsti Stalina, Safarova in Manuilskega. Ta šola se je razvila *predvsem* iz boja proti psevdomarksističnim naziranjem mednarodne socialne demokracije in Bauer-Rennerjevega „avstromarksizma“ na eni strani, kakor tudi na drugi strani iz boja proti idejam Roze Luxemburgove, ki je negirala važnost nacionalnega vprašanja za proletariat. Parolo samoodločbe narodov do njihove odcepitve,

ki se je izkazala pravilna v izkušnjah ruske revolucije, je sprejelo na to v svoj program celokupno mednarodno gibanje.

Seveda ni šlo to tako lahko, zakaj ideološki preostanki socialne demokracije so bili v vrstah revolucionarnega delavskega gibanja precej močni, kakor smo imeli priliko videti v poznejših tozadevnih diskusijah na Čehoslovaškem in v Jugoslaviji (diskusije v NDSJ). Prepričani smo tudi, da vsi ti preostanki še niso premagani. Toda končno si vendar revolucionarno marksistično stališče utira pot.

Da popolnoma osvetlimo to vprašanje ni potrebno, da bi podajali razne citate iz tozadevnih tez in resolucij kompetentnih mednarodnih organov ali citate iz mnogih tozadevnih študij in iz diskusijskega materiala. Prinašamo le sledeči citat Lenina, v katerem imamo popolnoma koncentrirano podano stališče našega gibanja glede nacionalnega vprašanja sploh, kakor tudi tozadevne osnove, konkretne in praktične naloge proletarskih strank glede internacionalistične vzgoje proletariata:

„More-li ta vzgoja (v internacionalizmu) konkretno biti enaka pri velikih, zatirajočih, in pri malih, zatiranih narodih, pri anektirajočih in pri anektiranih narodih? Samoposebi umevno, nel Pot do skupnega cilja, do popolne ravnopravnosti, do najozžjega zblizanja in poznejše spojitve vseh narodov, gre tu očitno po različnih konkretnih potih ravno tako, kakor gre n. pr. pot do točke, ki se nahaja v sredini neke ploskve z ene strani na levo in z nasprotne strani na desno. Ako pozabi socialist nekega velikega, zatirajočega, anektirajočega naroda, ki propagira v splošnem spojitev vseh narodov, le za eno minuto, da je „njegov“ Nikolaj II., „njegov“ Viljem II., Jurij, Poincare itd. tudi za „spojitev“ z malimi narodi (potom aneksij) — Nikolaj II. za „spojitev“ z Galicijo, Viljem II. za „spojitev“ z Belgijo itd. — postane ta socialist smešen doktrinar v teoriji in pomagač imperializma v praksi.

„Težišče internacionalistične vzgoje delavcev zatirajočih dežel mora biti brezpogojno v propagiranju in obrambi principa samoodločitve zatiranih narodov do popolne odcepitve. Brez tega ni internacionalizma. Upravičeni smo označiti vsakega socialista, pripadajočega nekemu zatirajočemu narodu in ki ne vrši te propagande, kot imperialista in lopova. Ta zahteva je brezpogojna četudi bi za „uresničenje“ odcepitve pred zmago delavstva bila dana možnost le v enem slučaju od tisoč.

„Na drugi strani mora socialist malega naroda postaviti težišče svoje agitacije v drugi del naše splošne formule: „Prostovoljna združitev narodov“. On mora, ne da bi pri tem napravil niti najmanjši prestop, proti svojim dolžnostim kot internacionalist, biti za politično samostojnost svojega naroda, kakor tudi za njega priključitev sosedni državi X, Y ali Z. Toda v vsakem slučaju se pa mora boriti proti malonacionalni ozkosrčnosti, zapostaviti samoljubnost za račun skupnosti, za podreditev interesov enega dela interesom skupnosti.

„Kdor se ne more poglobiti v to vprašanje, bo našel v tem neko „nasprotje“, da nastopajo socialisti zatirajočih narodov za „pravico na odcepitev“ in socialisti zatiranih narodov za „pravico na združitev“. Toda treba je le nekoliko pomisliti in dospje se do zaključka, da ni nobene druge poti do internacionalizma

in do spojitve narodov in da ne vodi in ne more voditi v danem položaju nobena druga pot do tega cilja." (Lenin: „Resultati diskusije o samoodločitvi“. „Zbornik Socialdemokrat“ števil. 1. oktober 1916. I.)

V tem smislu moramo govoriti tudi o nacionalnem vprašanju Julijske krajine. Kljub temu, da smatramo ozemlje današnje Julijske Benečije po njegovih ekonomskih interesih za nedeljivo celino, pripadajočo podonavsko-jadranskemu kompleksu, mora biti naše principiелno stališče glede nacionalnega vprašanja sledeče: *udejstvitev popolne pravice za slovansko in italiansko delovno ljudstvo tega ozemlja na vsestransko razpolaganje s svojo nacionalno usodo, na odcepitev od Italije in na združitev s katerokolisibodi delavsko-kmečko enoto.*⁷ Kot sredstvo v dosego tega cilja se nam javlja edino revolucionarna brezkompromisna borba proti imperialističnim „mirovnim“ pogodbam sploh in proti italianskemu imperializmu posebej, ob strani celokupnega proletariata Italije, Jugoslavije in ostalih dežel. Edino tem potom bo moglo slovansko prebivalstvo Julijske krajine dospeti do svoje svobode. Ko bosta naš delavec in kmet ramo ob rami z italianskim proletariatom premagala domačo buržuazijo in uničila italianski imperializem, ko bo proletariat Jugoslavije in podonavsko-balkanskih dežel premagal svojo buržuazijo, edino tedaj bo stvorjena podlaga za organizacijo nove, socialistične enote celokupnega podonavsko-jadranskega ozemlja, kateri se bodo lahko pridružili tudi predeli Julijske krajine.

Toda to stališče in odgovarjajoče parole zamorejo imeti spričo današnje situacije predvsem propagandistični značaj. Treba predvsem razjasniti to vprašanje v proletarskih organizacijah, treba pokazati zvezo med parolo samoodločbe in pravice na odcepitev in drugimi našimi parolami. Treba pokazati rešitev nacionalnega vprašanja pri nas, to je, osvoboditev julijskih Slovencev izpod krempljev italianskega imperializma v luči razrednega boja, v luči revolucionarnega razvoja situacije v Italiji in v državah Srednje Evrope in Balkana. V zvezi s tem moramo postaviti dalje druge parole: „enotna fronta delavcev in kmetov omenjenih dežel proti italianskemu imperializmu na Jadranu in na Balkanu“, „ustanovitev samostojne delavsko-kmetijske republike Slovenije, kateri bi pripadali tudi primorski Slovenci, v okviru Podonavsko-balkanske federacije.“

Vse te parole, ki imajo danes še propagandistični značaj na sebi, se morejo v krajšem času izpremeniti v agitacijske in celo v akcijske parole vzporedno z odgovarjajočo ostrivitvijo situacije, ki ni — kakor smo videli — nikakor imaginarna. Na to ostritev se mora proletariat resno pripravljati, jasnost v vseh tozadevnih vprašanjih je prvi pogoj uspeha in zmage.

⁷ Pisatelj je prezrl, da se je ravno ruska šola borila proti onim, ki so zahtevali samoopredelitev samo za delavski razred in ne za ves narod ter ki so postavljali parolo odcepitve pogojno, t. j. v odvisnosti od „danih razmer“ v momentu odcepitve in pridruževanja. Ta stavek bi torej moral pravilno glasiti: „udejstvitev popolne pravice za Slovence in Italiane (ali pa za pripadnike slovenske in italianske narodnosti) tega ozemlja na vsestransko razpolaganje s svojo nacionalno usodo, na odcepitev od Italije in na združitev s katerokolisibodi državno enoto“ — torej brez „delavsko-kmečko“. Op. G.

Poleg teh ima proletarsko gibanje nalogo, baviti se tudi z vsakdanjimi vprašanji bojov in agitacije ter si mora postaviti takozvani minimalni akcijski program. Glede narodnostnega vprašanja Julijske krajine bi šel predvsem v upoštevanje boj proti nasilni denacionalizaciji, boj za slovenske šole, za rabo slovenskega jezika v administraciji itd. Toda naglašati treba pri tem vedno ozko zvezo teh parol na parole celokupnega proletarskega gibanja, kakor je to slučaj n. pr. z našimi strokovnimi zahtevami. Vzporedno z razvojem situacije se nam postavlja naloga združevati posamezne minimalne parole s splošnimi in obratno.

Tako se nudi revolucionarnemu proletarskemu gibanju Julijske krajine na polju nacionalne politike bogata možnost delovanja in udejstvovanja, ki zahteva in bo zahtevala mnogo sil. Od tega, kako bo naše gibanje te naloge reševalo, odvisi v precejšnji meri bodočnost njegovega nadaljnjega razvoja, katerega pomen, spričo zgoraj orisane situacije, daleč presega njegove lokalne meje.

I. Livko:

Dnjeprostroj.

Gospodarstvo v Uniji socialističnih sovjetskih republikah je nam do danes precej neznana zadeva, pa bodisi to na trgovskem ali tehničnem polju, akoravno leži v našem interesu, da zasledujemo gospodarski razvoj vseh krajev in vseh kontinentov. Le semintja nas dosežejo glasovi, ki oznanjajo, da se i v Rusiji mogočno razpleta gospodarski razvoj v najmodernejših smernicah in največjih dimenzijah, ne da bi bili detajli dostopni vsem, ki se zanimajo za gospodarsko gibanje današnje Rusije. Ravno kar pa čujemo o gigantskem tehničnem delu, katero nima — razun Niagarskih slapov — na svetu vrstnika. Zato je pač potrebno, da se seznanimo natančneje s takozvanem „Dnjeprostroju“, to je z električno velecenralo na Dnjepru.

Ta načrt — ki pa je že v delu in ni torej le v projektu — bo za gospodarstvo Rusije dnjeprskih pokrajin prevratnega pomena; on bo brezprimerno dvignil ekonomijo obstoječih gospodarskih in industrijskih podjetij in bo ustvaril solidno podlago za nabroj novih industrijskih panog na najvišji podlagi. Poleg tega pa načrt regulira Dnjepr in pritoke ter s tem usposobi ta rečni sistem za popolno plovno izrabo in odpre nepojmljive rešurse bogatih sosednih pokrajin za eksploatacijo poljskih pridelkov.

Po sedanjem načrtu za velecenralo na Dnjepru bo zgraden kamenit jez, dolg 1,5 km, visok 35 m. Nad zaježno krono bo 24 ščitov, vsak bo dolg 24 m, ki bodo regulirali stanje voda nad njo. Z nalašč zato postavljenega mostu bo s pomočjo žerjava urejeno delovanje ščitov, katere bo mogoče dvigati tako do poljubne višine in jih tudi izmenjati. Najvišja zajezna višina, ki bo dosežena s to napravo, bo 36,87 m. Vsled zajezitve v dolini bodo prišle vse rečne brzice pod visoko vodo in tako bo postal Dnjepr med Jekaterinoslavom in Zaporožjem (Aleksandrovsk) ploven. Čez zajezo bo vodil kamenit most s prevozno progo, pod katero bodo ležale zbiralne tračnice električne centrale. Temelji te naprave bodo v skalah in sicer 22 m

pod najnižjo vodno gladino. Tudi na nekaterih drugih delih Dnjepra je sedanje stanje za plovidbo neugodno. Tako bo n. pr. potrebno na progi med Zaporožjem in Herzonom poglobiti strujo za 5 m pri vozni vodni širini 120 m. To se bo doseglo z zgradbo dveh zatvornic, od katerih bo ena nad Nikopolom, ki bo visoka 5·4 m, a druga v bližini vasi Gorilpajevke z višino 7·2 m. Na progi nad Jekaterinoslavom bo treba poglobiti Dnjepr toliko, da bo globok kakor ostale glavne vodne proge Unije (2·1 m). Toliko bo potrebno poglobiti tudi reko Pripjet, kjer se bo izvršila le poglobitev struge brez zatvornic, ker bi bilo povišanje njene vodne gladine velika zapreka za izsušitev celega ozemlja. Po izvršitvi vseh teh del bo postal Dnjepr izredno važna glavna vodna proga, ki bo zvezana po Pripjeti in Visli z nemškim rečnim omrežjem.

Poedinosti projekta za elektrifikacijo in zaježitve Dnjepra so sledeče: Na levem bregu bo mejila na zaježno napravo stanična zatvornica, s propustno možnostjo 300 milijonov pudov (1 pud = 16·4 kg). Večji del tovorov pa ne bo šlo skozi to zatvornico, temveč bo v ta namen zgrajen na desnem bregu poseben kanal za pretovarjenje. Žito bo prišlo potom elevatorjev do spodnje vode, kar bo hkratu združeno tudi z njegovim čiščenjem. Les, ki ga bodo tukaj pretovarjali, bo predelan lahko za deske, otesan les itd. Vsled teh okoliščin bo mogoče dvigniti kvaliteto eksportnega blaga, a z združitvijo pretovarjenja in natovarjenja se bodo znižali stroški. Skozi zatvornice bodo šle ladje s pomočjo štirih vlačilcev z električnim pogonom. Z jezom dosežena višina vode — višina bo znašala 36·87 m, kakor je bilo omejeno že preje — dopušča, da se bo dobivalo z napravo 650.000 PS ali 2200 milijonov kilovatnih ur. V načrtu je, da se napravi najprej 6 agregatov po 50.000 PS, odnosno 35 tisoč kilovatov. Velecentrala bo stala na desnem bregu Dnjepra; dolžina poslopja bo znašala za enkrat 120 m. Turbine so zgrajene horicontalno z direktno priklopljenimi agregati. Poleg centrale so priprave za dviganje. Struja se bo stekala v zbiralne tračnice in bo izpeljana k dvem postajam za razdelevanje, od katerih je vsaka na enem bregu reke. Od teh postaj gre struja skozi omrežje zračnih vodov na jeklenih drogih v transformatorske postaje na mestih uporabe: v Zaporožju, Nikopolu, Krivem Rogu, Jekaterinoslavu, Kamenskojem in Harkovu. Pri daljnem razvoju velecentrale bodo šli vodi do Nikolajevega in Herzona.

Nabavno ceno struje tvorijo obresti amortizacije in obratni stroški. Na zbiralnih tračnicah je nabavna cena 0·39 kopejk za kilovatno uro. Na mestih uporabe je seveda višja in znaša v Zaporožju 0·42 kopejk, Nikolajevu 0·52, Krivem Rogu 0·72, Jekaterinoslavu 0·54, Kamenskojem 0·62, Harkovu 0·91 za kilovatno uro. Samoposebi je umevno, da se bo nabavna cena pri povečanju naprave znižala.

Opozoriti je treba tudi na to, da bodo projektirana dela za izboljšanje plovbe po Dnjepru, zlasti njegovega dolnjega foka, znatno dvignila važnost luke v Zaporožju, ki je bila že pred vojno precej razvita. Načrt gre namreč za tem, da se ne izgradi Zaporožje le kot rečna luka, nego tudi morska luka za obrežno plovbo. Bodoči razvoj luke se opira v glavnem na zgradnjo železniške proge Demurino-Aleksandrovska-Marganec. Posledica tega bo večji dovoz žita na Dnjepr. Razen tega se bo dovažala iz Herzona nafta in iz kotline Donjca premog. Promet blaga v zaporoški luki se računa — po izgradnji jeza v dolini — na 250 milijonov pudov. Istočasno bo

treba skrbeti tudi za luko v Herzonu, kjer se bodo luka in dovozni kanali poglobili za 10 do 10,6 m. Zaporožje bo postalo velika luka za obrežne ladje in posledica tega bo, da ne bo potrebno v Herzonu toliko ladij prekladati. Herzon bo postal luka nizko ležeče vode, kjer bodo nakladali ladje, ki plujejo po Sredozemskem, Atlantskem in Severnem morju.

Projektirana železniška proga Demurino-Zaporožje-Merganec, ki je za razvoj zaporoške luke tako potrebna in ki bo omogočevala dobavo premoga iz kotline Donjca za rude, ki so v ozemlju Krivega Roga, bo tvorila del glavne proge Krivi Rog-Zaporožje-kotlina Donjca-Stalingrad (Zarizyn). Pogon bo najprej s paro, a kasneje z električno silo iz velecenrale na Dnjepru na progi Krivi Rog-Zaporožje-Grišino. Skupni gradbeni stroški za to 172 km dolgo, najprej le enotirno progo, z dvema velikima železnima mostovima čez Stari in Novi Dnjepr, po proračunih iz l. 1925 znašajo 28 milijonov rubljev. Po produkcijskem načrtu naj se razvijejo Zaporožje, Nikopol, Krivi Rog in Jusovka za centre plavžarstne industrije. Zato je potrebno, da se stvari že sedaj kar najbolj cenena in najbolj kratka zveza med temi kraji in z revirji rude okoli Krivega Rogu in kotlini Donjca. Z zgradbo železniške proge Demurino-Zaporožje-Marganec se skrajša proga kotlina Donec-Zaporožje-Krivi Rog. Direktni prevoz blaga med Dčeretinim in Zaporožjem bi bil za 56 vrst (1 vrsta = 1066,8 m) krajši kakor je sedaj na progi Dčeretino-Sineljnikovo-Zaporožje, in prevoz med Zaporožjem in Dolgincevim (okraj Krivi Rog) bi bil tudi za 21 vrst krajši. Skupna skrajšava prevozne proge od kotline Donjca do Nikopola bi znašala torej 77 vrst. Toda ne glede na gospodarsko smotrenost skrajšanja proge Zaporožje-Marganec, je ta skrajšava tudi potrebna za to, da bi bil vezan okraj Zaporožje z desnim in levim bregom Dnjepra, ker bo vsled jezca za velecenralo voda tako visoka, da bo pretrgana zveza čez most v Kičkasku.

Za izvršitev prvega dela projekta, to je za elektrifikacijo in za zgradbo jezca v dolini, bo treba šest let. Stroški so proračunjeni na 130 milijonov červonskih rubljev in sicer: naprava jezca 19,300.000, velecenrala 13 milijonov, zatvornice in dovozni kanal 12,840.000, železniška proga Demurino-Zaporožje-Marganec 28 milijonov, ostanek pa za zgradbe, za prenos vodov itd. —

Velecenrala na Dnjepru ni le pomembna za Ukrajino, ker odpira južnoruski industriji nove perspektive, temveč je velike važnosti za celotno ozemlje Unije, ker bo dajala cen izvor moči za nove industrije, od katerih je na prvem mestu produkcija aluminija. Proučevanje je pokazalo, da bi se izplačalo postaviti v Zaporožju fabriko za aluminij, tudi če bi se moral dovažati baoksit iz Tihvina. Ako računamo letno porabo aluminija na ozemlju cele Unije z 10.000 tonami, in če upoštevamo, da se cena aluminija dviga, tedaj vidimo, da bi morali uvažati na leto aluminija v vrednosti 10 milijonov rubljev. Ta znesek je pa mnogo višji kakor so stroški za organizacijo lastne produkcije za isto količino. Ako bo v Zaporožju cenena električna sila iz velecenrale na Dnjepru, in ako bo istočasno na razpolago tudi cen premog, tedaj dajeta ta dva faktorja možnost produkcije aluminija po minimalni ceni 10 rubljev za pud, kar ni več, kakor je bila predvojna njegova cena iz inozemstva. Odpira se potem tudi možnost, da bi se dala izvrševati v območju velecenrale predelava aluminija v gotove izdelke, ki bi se direktno razpošiljali na tržišča. Ker je pri izdelavi

aluminija velika poraba elektrodov, bi se postavila lahko tudi fabrika za pridobivanje elektrodov. Za to potrebne sirovine kakor nafta, premog, les itd. bi se dobivale lahko in ceno po rekah ter po glavni železniški progi. Poudariti je treba, da je v okolici Zaporožja čisti kaolin, ki bi se ga lahko vporabilo za prvobitno sirovino namesto baoksita, ako bi bil njegov dovoz iz Tihvina iz katerikoli vzroka nemogoč. Izvršitev projekta za velecetralo na Dnjepru bi bila torej hkratu ugodna rešitev vprašanja lastne produkcije aluminija za USSR.

Velik pomen velecetrale na Dnjepru je tudi v tem, da bi se dala izvršiti melioracija ca. 100.000 hektarjev velikega, poplavljenega zemljišča ob Dnjepru. Z mehničnim dviganjem vodne površine dobimo možnost za kanal, ki bi namakal rodovitno ozemlje v izmeri 1·5 milijonov hektarjev, ki trpi sedaj na pomanjkanju vode. Lahko se trdi, da bo nastala z napravo velecetrale na Dnjepru, zlasti za ozemlje Prirožja prava zlata doba. Vsled zaježitve vodne gladine se bo razlila voda v mnogoštevilne soteske in dolinice te pokrajine, ki so sedaj za poljedelstvo velika nadloga. Te soteske so za obdelavo nepristopne in odvzemajo tlem vlago. Pri uresničenju projekta bi se izpremenile v sistem malih fjordov, ki so tako pomembni za poljedelstvo. Zaježitev Dnjepra bo povzročila naraščanje talne vode, kar ne bo le ugodno vplivalo na donos žita, temveč bo omogočilo tudi največje izkoriščanje sistema vodnjakov, s čimer bo dvignjena intenzivnost izrabe tal. Dana je tudi možnost, da se izkoristi sila velecetrale za mašinsko namakanje in izkoriščanje tal, kar bo ustvarilo za poljedelstvo v območju rečnih brzic ugoden položaj. Direktno ob tem delu reke je 250.000 desjatin (1 desjatina = 109·25 arov) zemlje, donos vsake desjatine je približno 30 pudov. Ako računamo, da bi se povišal po izvršitvi projektiranih vodnih naprav le za 10 pudov za desjatino, tedaj znaša prirastek pridelkov 2,500.000 pudov, kar je na leto za dva milijona rubljev večji dohodek. Ako vzamemo za povišek donosa le ta dva milijona, tedaj opravičuje to, pri amortizaciji po 8%, investirani kapital 25 milijonov rubljev in ker je vrednost zemljišča, ki ga bo treba razlastiti za zgradbe itd. le 7·6 milijonov rubljev.

Iz poročila razvidimo gigantnost tega velepodjetja in velikopoteznost današnjih iniciatorjev gospodarskega razvoja v Rusiji. In na podlagi te ugotovitve primerjajmo naše zavožene gospodarske razmere, našo bogatelo gospodarsko orientiranje in siromašno koncepcijo v izrabi naših vodnih sil. Naš osnutek novega vodnega zakona, neizvršena izraba Save, Narente, Drine, Morave itd., linčanje naše industrije — to so pa produkti naše dalekovidnosti.

(Članek je posnet iz knjige: „Aus der Volkswirtschaft der Union der sozialistischen Sowjet-Republiken“. Berlin 25.)

M. R.:

Soneta.

I.

O oče naš, kateri si med nami,
ime Ti bodi vedno posvečeno,
naj Tvoje bo kraljestvo dopolnjeno,
naj Tvoja volja svobodo primami,
kot v vzhodu naj pri nas bo izpolnjeno.
Ljubezni so že polni naši hrami,
a Tvoje delo kruh naj nam primami.
In množico, od vekov izgubljeno,
oprôsti grehov, ki jih je grešila
dotlej, ko tavalala je še po sužnji temi,
kot tudi ona je doslej v objemi
s temó despotu biče odpustila.
Nič več ne bo le tlel osvete plamen,
nič več odpuščali ne bomo! Amen.

II.

Zahvaljen On, da v marčevem stoletju
živimo. Mlino ne odide bol,
in mi ne mimo teh krvavih polj,
po katerih naši udje so v razpetju
ječali besno in proseč v prokletju.
Bol naj razžre, razžge se v srd ohol
ter naj ne omeji se v sloze zgolj.
Naj zažari in kaže razodetju
pota. Akordu sem prisluškoval
ustvarjajočemu vseh širnih dalj:
povsod je ritem dela ritem boli,
povsod je ritem boli, srd oholi,
povsod si srd oholi vsega voli,
da stare zlo in skuje svet v opal!

1924.

PREGLED.

Politika.

Iz politične situacije v Jugoslaviji. Velika Pašičeva zmaga nad HRSS ni prinesla ne državi ne radikalni stranki večje politične stabilnosti. RR vlada se je pokazala dosedaj zelo sterilna in to znatno olajšava boj od zgoraj proti gospodarju Pašiču. Ljuba Jovanovič, eden od najzvestnejših njegovih prejšnjih sobojnikov, je začel skoro z očitno kampanijo v javnosti proti njemu in prav gotovo ne na lastno iniciativo. Pravijo, da ima nekaj 70 zvestih okoli sebe, med katere šteje tudi Lazo Markoviča, proti katerim se je še do pred kratkim prav odločno boril. Vzroki tega notranjega razkola v NRS so najrazličnejši: gospodarski (boj za akcije in gospodarsko vodstvo v Brodarskem sindikatu), politični (nezadovoljnost s sporazumsko politiko), a menda največ pa delovanje tajnih in odločujočih sil proti vsemogočnemu Pašiču. Pašič tudi ni več fizično in duševno dovolj odporen, da bi se moral uspešno upirati vsem naskokom na svojo politično trdnjavo in svojo lastno osebo.

Z vstopom Radiča v vlado smo dobili v Sloveniji, v buržuaznih strankah, nove oblike političnih in nacionalnih bojev. Sporazum, če tudi samo delno, med hrvaško in srbsko buržuazijo, pomeni nov gospodarski in nacionalni pritisk na Slovence. Ta pritisk se je toliko pojačal, da morajo celo liberalni elementi (demokratje in radikali) stopati v opozicijo proti velesrbskim tendencam. Slovenska ljudska stranka je po svojem zadnjem izjalovljenem poskusu, da se vrine v RR vlado, temeljito izpremenila svojo dosedanjo taktiko. Mesto da išče med Hrvati in Srbi novih zavezništev (te je danes, ko imajo vse male opozicijske stranke enake konkurenčne cilje in ambicije, zelo težko najti), se je vrgla na to, da razširi svojo stranko na ves katoliški del države. Prodrati skuša s Hrvaško pučko (ljudsko) stranko

v hrvaško primorje, Dalmacijo ter v Bosno in Hercegovino. Ker ima SLS v Dalmaciji gotova svoja oporišča še izpredvojnih časov, postaja za Radiča ta nova akcija resna nevarnost. V odgovor na to akcijo odgovarja Radič s svojimi političnimi pohodi v Slovenijo, toda kak uspeh more pričakovati v Sloveniji stranka, ki je kapitulirala pred velesrbskimi radikali in zastopa najstrožji centralizem? Ne samo, da ne bo imel Radič novih uspehov v Sloveniji, temveč on bo pokopal še tiste redke slovenske malo-meščanske politike, ki so se mu v zadnjem času pridružili in ki podpirajo srbohrvaški imperializem v Sloveniji.

Katastrofalno za radičevščino v Sloveniji utegne postati zlasti vprašanje slovenske univerze. Srbska buržuazija poskuša že zdavnaj vplivati v smislu svojega imperializma na slovensko šolstvo. V slovenske šole — tudi v ljudske — se je zavela cirilica in obveznost srbohrvaščine, ne da bi se v enaki meri uvedla tudi slovenščina v srbohrvaške šole. Slovenska univerza je od vsega začetka neverjetno zapostavljena in se smatra kot potrebno zlo, ki naj bi se čimprej odpravilo, ker po mnenju te gospode prihaja ves slovenski seperatizem iz univerze. Toda dočim se srbska buržuazija ni upala sama nastopiti proti samostojnosti slovenske kulture, je to napravila v zvezi z radičevsko hrvaško ter si izbrala Radiča za eksekutorja v slovenskem nacionalnem vprašanju. Radič se je na shodu v Mariboru (13. decembra 1925) odkrito in jasno izrekel proti popolni slovenski univerzi in sicer pod pretvezo, da imajo tvoriti vse univerze v Jugoslaviji celoto in da naj ne bo nobena univerza — tudi ne one v Beogradu in Zagrebu — popolna.

Jasno je, da je to samo pretveza, pod katero hočejo srbohrvaški bankokratje izvesti del svojega tihega programa.

Slovensko levo orientirano delavstvo gleda v poskusu demontiranja slovenske

univerze samo člen v dolgi verigi gospodarskih in političnih nasilstev srbskih in (v novejšem času) tudi hrvaških kapitalistov na samostojnost in suverenost slovenskega ljudstva. Tu ne gre samo za demontažo slovenske univerze, temveč tudi za demontažo industrije v Sloveniji; gre za politično, gospodarsko in kulturno demontažo Slovencev, v kateri bodo prizadeti v prvi vrsti delavci in kmetje. Slovensko delavstvo in slovenski kmet nima danes skoro nobenih koristi od slovenske univerze. Ona mu k večjemu vzgaja nove priganjače. Toda slovenski delavec smatra ravnokotno univerzo za svojo last, kakor tovarno. In kakor on nima namena, da tovarno, ki ga danes izkorišča, razbije ali zavre njen razvoj, tako on tudi ne more dovoliti, da se univerza, ki bo jutri njegova last, danes uniči ali pa zavre v njenem razvoju.

Poleg tega pa se delavec in kmet okoriščujeta tudi z znanostjo, ki jo producira buržuazija zase. Delavec je največji prijatelj izobrazbe in izobraževalnih zavodov, ker ve, da je temá, v kateri ga kapital umetno drži, najhujše orožje proti delavskemu razredu. Zato se bo slovensko delavstvo in slovensko kmečko ljudstvo z vsemi njemu razpoložljivimi sredstvi borilo za slovensko univerzo.

D. A.

Volitve na Čehoslovaškem. Smer razredne diferenciacije, ki smo jo opazovali pri volitvah v vsej Evropi, je očitno izražena tudi pri volitvah v čehoslovaški parlament in senat. Vsled poostrejanja razrednega boja, v katerem se hitro bistrijo politični pojmi in politični interesi, pridobivajo one stranke, ki nastopajo z jasnimi razrednimi programi, to je, skrajna levica delavstva in skrajna desnica buržuazije. Vse, kar je med tema dvema in skuša balansirati, očitno nazaduje. Na Čehoslovaškem je naraslo število komunističnih poslancev s 27 na 41 in na drugi strani republikanski agrarci (najmočnejša meščanska stranka) z 42 na 45, češka klerikalna stranka z 21 na 31, Hlinkova slovaška klerikalna stranka z 11 na 23, nemška klerikalna

stranka z 9 na 13. Češki socialni demokratje pa so padli z 52 na 29 mandatov, nemški socialni demokratje s 30 na 17. Razredna diferenciacija napreduje torej tudi v Čehoslovaški, v deželi najomlednejšega „kšeftarskega“ nacionalizma, zelo naglo.

V naslednjem prinašamo v podrobnosti rezultate čehoslovaških volitev:

Stranka	Parlament	Senat
Republikanski agrarci	45 (42)	23 (19)
Komunisti	41 (27)	20 (7)
Češka ljudska stranka	31 (21)	16 (12)
„ soc. demokrati	29 (52)	14 (36)
„ socialisti	28 (27)	14 (10)
Nemška kmet. zveza	24 (16)	12 (8)
Slovaška ljudska str.	23 (11)	12 (6)
Nemški soc. demokrati	17 (30)	9 (6)
Narodni demokrati	13 (22)	7 (11)
Č. obrtna stranka	13 (6)	6 (3)
Nemški kršč. soc.	13 (9)	7 (6)
„ nacionalci	10 (10)	4 (7)
Madž. kršč. soc.	4 (4)	2 (0)
Poljska zveza	1 (—)	— (—)
Karpatski Rusi	1 (—)	1 (—)
Nemški nar. soc.	7 (5)	3 (2)

Za komuniste je glasovalo skoro milijon (839.000) volilcev. Samo v Pragi A-B so dobili komunisti 149.351 glasov.

Socialni predled.

Rudarji v Rusiji. Po angleškem listu „Daily Herald“ od 11. novembra t. l. posnemamo sledeče podatke o delovnih pogojih rudarjev v Donski kotlini:

Ugotovljeno dejstvo je, da so današnji življenjski pogoji rudarjev neizmerno boljši, kot so bili pod carističnim režimom. Mezde so sicer še nizke, ne sme se pa pozabiti, da znaša mezda v denarju komaj polovico realne mezde. Rudarji ne plačujejo nobene stanarine, tudi poraba plina, električnega toka, cestne železnice itd. je za rudarje brezplačna. Rudar dobi letno 7 do 10 ton premoga brezplačno, dostavljenega na stanovanje. Vsi prispevki za socialno zavarovanje (bolniško, nezgodno, starostno) plača uprava sama. Istotako plačuje uprava rudnika 3% skupne plače rudarskim strokovnim organizacijam za klube in druge kulturne naprave in daje brezplačno na razpolago

prostore. Rudarji imajo tudi okrevališča, kjer dobivajo okrevanja potrebni rudarji brezplačno oskrbo. Živila so, posebno v podeželskih okrajih zelo poceni. V rudarskih javnih jedilnicah lahko rudar kosi in večerja za 30 do 40 pfenigov.

Rudarji pri naddnevnem delajo vključno s pavzami 46 ur tedensko, rudarji pod zemljo imajo šesturni dnevnik. Rudarji, ki delajo v rovih, imajo letno en mesec plačanega dopusta, pri naddnevnem delu pa 14 dni. Število delavnih dni v mesecu, po katerih se izračunava minimalna meza, znaša za rudarje v rovih 18 dni, za delavce pri naddnevnem delu pa 22 dni.

Rudarji dobivajo od uprave brezplačno škorjnje in posebno delovno obleko. Pri delu na nenormalnih delavnih krajih (ogelj, voda, plini) se delovni čas še posebej skrajšuje. Zamujen čas, v katerem rudar vsled obratnih težkoč brez lastne krivde ne more delati, se mu plača meza v polni višini.

V slučaju nesreče ali bolezni dobiva rudar tri mesece polno plačo, po preteku treh mesecev pa razpravlja o njegovem slučaju posebna komisija, v kateri so rudarji v večini.

Rudniki v Donski kotlini bodo v letu 1925/26 dosegli 19,300.000 ton produkcije, ki je 1912 znašala 20,245.000 ton.

Proti uničenju italianskih strokovnih organizacij s strani fašizma. (Pismo RSJ na Amsterdamsko strokovno internacionalo.) Izvrševalni odbor RSJ je poslal Amsterdamski strokovni internacionali sledeče pismo:

V desetletja trajajočem boju ustvarjene italianske strokovne organizacije je razbila fašistična vlada. Fašistične korporacije so zasedle strokovne prostore. Policija in fašistične bande so uresničile monopol fašističnih strokovnih organizacij.

Italianski industrialci izkoriščajo uničenje strokovnih organizacij v to, da še bolj zategnejo italianskemu proletariatu zanjko okrog vratu. Italianski delavski razred se nahaja v skrajno težkem položaju in potrebna je takojšnja pomoč, brez pridržkov, vsega internacionalnega

proletariata in vseh njegovih organizacij, da se zaustavijo fašistični banditi.

Internacionalna strokovna zveza in RSJ sta v enaki meri na tem interesirani, da priskočita italianskim strokovnim organizacijam na pomoč.

Mi predlagamo, da se v vseh deželah organizirajo skupne akcije proti fašističnemu razbojništvu. O nujnosti take akcije se ne da dvomiti in zato predlagamo, da začnemo z združenimi močmi boj proti uničenju italianskih strokovnih organizacij.

Mi bi Vam bili zelo hvaležni, če bi nam javili, kako mislite organizirati to akcijo v prid našim italianskim bratom. Mi Vam izražamo v naprej pripravljenost, storiti vse, kar je v naši moči, da odstranimo vse zapreke, ki bi nastopile v skupnem boju proti fašizmu.

Okupiranje italianskih strokovnih organizacij po fašistih. V palači Vidoni so se sestali pričetkom novembra meseca predstavniki fašistov in italianskih industrijcev, ter sklenili pogodbo, po kateri bodo samo fašistične strokovne organizacije od oblasti in podjetnikov priznane organizacije. — Po podpisu te pogodbe nastopajo fašisti z vso silo proti rdečim strokovnim organizacijam, ki jih vodi Splošna Delavska Zveza Italije (Confederazione generale del Lavoro).

Fašistične strokovne organizacije imenujejo komisarje, ki zasedejo urade nefašističnih strokovnih zvez (tudi klerikalne, ki jih je ustanovila stranka popolarov) in ti komisarji so gospodarji organizacije.

Pogodba v palači Vidone pomeni monopoliziranje strokovnega gibanje za fašiste.

Delavstvo, ki je sledilo reformistom in maximalistom spoznava sedaj pravilnost levičarskih predlogov, ki so že lani zahtevali od Splošne Delavske zveze, da se strokovne organizacije preuredijo tako, da bodo temeljile na obratih.

Pričakuje se, da bodo fašisti tudi bolniške blagajne, zadrage in podporne organizacije pofašistili.

Vodstvo Splošne Delavske Zyeze, ki je v rokah reformistov, in maximalistov, še ni zavzelo nobenega stališča napram pofašistenju delavskih organizacij in strokovne organizacije in delavske zbornice so brez direktiv. — Delavstvo se naravno protivi tem novim oblikam fašistične reakcije in je skrajno nezadovoljno z pasivnostjo reformistov, ki bi se hoteli izogniti boju za svobodo strokovnih organizacij.

Za enotnost delavskega sportnega gibanja. Tretji kongres Lucernske Sportne Internacionale (LSI), ki se je vršil od 30. oktobra do 2. novembra t. l. v Pantinu (predmestje Pariza) je porušil zopet en del zida, ki loči zapadno evropski delavski razred od ruskega. Ta kongres je sklenil sportno sodelovanje LSI z Rdečo Sportno Internacionalo (RSI), katere najmočnejša sekcija je ruska. Ta sklep je rezultat dolgega in neprestanega prizadevanja delavskih sportnih množic. In vendar delavski sportniki tudi s tem sklepom ne morejo biti popolnoma zadovoljni, ker njihova zahteva glasi: vpostavitve enotne delavske sportne internacionale.

S stališča, da je potreba enotnosti delavskega sportnega gibanja napram buržuaziji in njenim sportnim zvezam za vpostavitve skupne bojne fronte proti reakciji in poostrenemu izkoriščanju, so pariški sklepi res polovičarski.

Na kongresu je imel glavni referat o potrebi enotnosti mednarodnega delavskega sportnega gibanja s. Reussner iz Moskve. LSI je na kongresu sprejela svoje ime v „Mednarodna Socialistična delavska zveza za šport in telesno kulturo.“ Besedo „socialistična“ ni pojmovati v socialdemokratskem, temveč v širšem pomenu, pravi kongres v sprejeti deklaraciji.

LSI navaja, da ima 1,300.000 članov. V RSI je organiziranih nad 2,000.000 delavskih sportnikov. Obe združeni pomenita silen blok proti reakciji in vojni nevarnosti. Zato tudi ne bo

utihnil klic po enotni sportni internacionali in parola delavskih sportnikov po vseh deželah bo: Preko sportnega sodelovanja k enotnosti delavskega sportnega gibanja v mednarodnem obsegu, k skupnem boju proti skupnem sovražniku.

Gospodarstvo.

št. Izgradba Sušaške luke. Pretekli mesec se je vršil na Sušaku pod vodstvom ministrstva trgovine in industrije nek komisionelni ogled, pri katerem se je baje ugotovilo smernice, po katerih naj se zgradi luka na Sušaku. Ne glede na okolnost, da imamo poleg Sušaka veliko moderno luko — na Reki — se vrše pri nas tako važni komisionelni ogledi le ob prisostvovanju uradniškega aparata, ne da bi se k ogledu pritegnilo v prvi vrsti gospodarske kroge, ki so edino merodajni, da izrečejo svoja mnenja. Ta luka je po mojem mnenju popolnoma odveč, je le nekako pretežno igračkanje in ugonabljanje že postoječe velike luke na Reki. Vsem je znano, da sta luki Trst in Reka v polni meri zadostovali pred vojno vsem potrebam zaledja, tembolj bi zadostovali ti dve luki danes, ko se je promet skrčil odnosno, ko se je deloma dirigiral promet zaledja še na druge luke.

Izgradba Sušaške luke je s stališča racionalnega gospodarstva popolnoma diletantsko početje in jo moramo posebno mi, ki presojamo vsa gospodarstva vprašanja z marksističnega vidika, odločno zavreči. Nam ne sme biti nikaka ovira, da se nahajati luki Trst in Reka v italianski posesti — treba je s to državo skleniti le primerno pogodbo, po kateri bi se i naša država v polni meri — kakor nekaj — služila teh dveh luk. Koristi bi imela pri tej rešitvi oba pogodbenika; posebno pa še država SHS, kateri bi ne bilo treba graditi nove luke, tu bi pri tem prihranila velikanske svote in bi se lahko že sedaj poslužila gotovih naporov. Za državo SHS popolnoma zadostujejo one luke, ki že obstojajo: Za

Srbijo Solun, za Bosno in Dalmacijo Split in Metkovič, a za Slovenijo, Hrvaško in ostalo zaledje Trst in Reka. Es je, luki Split in Metkovič je treba popolniti, ker se preje nista zadostovali, še manj pa danes, ko se bo demoma pomnožil promet iz delov Srbije in Vojvodine.

Ravnotako je ideja zgraditve nove velike luke v boki Kotorski nesmiselna, samo, da bi bilo potrebno popolnoma nova novo vse luške naprave zgraditi, tako je tudi luko in zaledje zvezati z novo železnico, ki bi tekla po najnegodnejšem terenu. Tudi to vprašanje ima nobenega gospodarskega zagona in je strogo politično-prestižno vprašanje srbijanskih krogov.

Želimo torej, da se gospodarski krogi malo bolj zainteresirajo za tako važna gospodarska vprašanja in ne repuščajo vladi, da jih rešuje edino svojega imperialistično - prestižnega dika. —

št. Prometna sredstva bližnje bodočnosti. Kdo se ne spominja komaj tri desetletja nazaj v preteklost, ko so pričeli ropotati prvi nerodni avtomobili po naših cestah? Kdo ni tedaj prorokoval avtomobilu, da bo on edino prometno sredstvo bodočnosti? Tudi Ford, najracionalnejši industrialec na svetu, ni niti sanjal, da bo čez 30 let, ko bo produciral na dan 1000 avtomobilov, zavrgel vsa upanja na edinstvo tega prometnega sredstva in se lotil popolnoma novega problema. In to je današnje dnevno vprašanje.

Komaj je poteklo nekaj let, odkar sledujemo razvoj zračnega letalstva, kaj smo danes pred istim problemom, kakor pred 30 leti; le s to razliko, da se bavimo s prometnim sredstvom, katerega hočemo osvoboditi od vsakega terenskega stika. Dosedaj so se bahajala zračna letala še v neki potkusni dobi; zadnji dve leti pa odpijajo temu prometnemu sredstvu najrše polje: pričelo se je s prenašanjem iz pošte, luksuznim prevažanjem in bahajamo se ravno na skoku, da po-

verimo zračnemu letalu bivše naloge avtomobila. Najboljši dokaz te resnice nam je zopet genialni Ford, ki javlja, da prične z graditvijo letal v velikih množinah in hoče v najkrajšem času spraviti na trg tako cenena letala, kakor dosedaj avtomobile. Ako se njegovi projekti uresničijo, potem je sigurno, da bo v najkrajšem času spodrinilo zračno letalo vsaj osebne avtomobile.

Posebno važno pri tem novem gospodarskem pokretu je pa to, da hoče Ford pri tem izkoristiti zrak kot gonilno silo in sicer po „Flettner“jevem rotornim sistemu, ki se je pri poizkusih na ladjah sijajno obnesel. Ker je bilo v zadnjem času v vseh listih polno natančnih opisov o tem „Flettner“jevem izumu, je odveč, da bi opisoval ta problem. Zadostuje naj, da stavimo izven vsakega dvoma, da bi ta sistem ne mogel biti uporabljiv izven vode, torej tudi v zraku; motorični efekt zračne sile na tem rotorju je povsod enak.

Po „Daily Chronicle“ hoče Ford v družbi z industrialci Wrigley in Field pr četih s takojšnjo graditvijo dvosedežnih lahkih eroplanov, kateri bodo imeli tako nizko ceno, da si bo vsak trgovec ali potnik lahko nabavil letalo. Po skušnjah, ki jih imamo od Forda pri avtomobilih, je to verjetno in s tehničnega stališča tudi izvedljivo.

Nekaj podučnih števil iz britskega imperija. Angleška paroplovna linija Furness, Withy & Co. je naročila pri „Nemški ladjedelnici“ (Deutsche Werft) v Hamburgu pet motornih ladij, ker pri tem prihrani (vsled nemških kuljijskis mezd) 300.000 funtov šterlingov, t. j. 6.000.000 zlatih mark.

V Angliji sami je v istem tednu, ko je bilo naročilo oznanjeno, znašalo uradno število brezposelnih 1,237.700 (lani v istem tednu 102.958 manj).

Ako bo začel Dawesov načrt funkcionirati, bo brezposelnost v Angliji še mnogo hitreje rastla, kajti potem ne bo le Furness, Withy & Co. in ne bodo samo ladjarji bolj cenili ceno nemško

kuljijsko delo. Ali pa bodo naskočili plače angleških delavcev, ki so napram nemškimi povprečno v razmerju 100 : 46.

Angleški minister zraka Samuel Hore trdi, da je l. 1922. bilo razmerje števila francoskih vojnih eroplanov k številu angleških kot 10 : 1, koncem l. 1925. pa bo to razmerje kot 990 : 312 in koncem l. 1929. bo imela Anglija 900 vojnih eroplanov, koliko jih bo tedaj imela Francija, je neznano.

Pri tem razvoju je razumljivo, a) zakaj je bila Anglija tako pacifistična (mirotvorna), dokler sta Macdonald in njegov zračni minister Leach skrbela za spremembo razmerja 10 : 1; b) zakaj je danes že precej manj pacifistična, ko je *oficialno* navedeno razmerje 3 : 1 (ni treba verjeti, da ima danes Anglija samo toliko eroplanov); in c) da pride kmalu do pokanja, če bo šel špas „razorožitve“ v takem tempu, kajti francoski imperialisti se s polno pravico lahko smatrajo za osle, ako bi čakali, da se „srčni sporazum“ (prevod izraza „entente cordiale“, kot se imenuje imperialistična zveza med Francijo in Anglijo) spremeni v razmerju 1 : 2 v njihovo škodo.

V *Novi Zelandiji* se bje oster boj za trg med Anglijo in Združenimi Državami Severne Amerike. Leta 1914. je znašal celokupen uvoz v Novo Zelandijo v procentih: angleški 65%, ameriški 12%, avstralski 5%, kanadski 4%. Leta 1919: angleški 45%, ameriški 27%, avstralski 14%, kanadski 7%. Slika se je spremenila in leta 1922. imamo: angleški 64%, ameriški 14%, avstralski in kanadski po 7%; od tedaj začenja (ne hitro, toda stalno) padanje angleškega in avstralskega deleža in odgovarjajoče naraščanje ameriškega in kanadskega.

Poglejmo pri tem na posebno važne artikle, n. pr. *motorje*. Razmerje je še bolj neugodno za Anglijo. Leta 1914. je importirala Anglija 31% motorjev (v vrednosti 32%), Združene Države pa 37% (v vrednosti 37%). Leta 1924.

Anglija 4% (14%), Združene Države 34% (41%) in Kanada, kjer so Združene Države v letu 1924. naložile 200 milijonov dolarjev in čigar industrija (zlasti avtomobilska) je v velikem delu ameriška, je importirala 60% (v vrednosti 34%) v letu 1924., medtem ko je leta 1914. samo 25% (v vrednosti 13%).

Leta 1924. so importirale Združene Države 41.5% poljedelskih strojev, Kanada 21%, Anglija 27%, Avstralija le 5%.

92.5% importiranih pisalnih strojev in registriranih blagajn je prišlo iz Združenih Držav. Ravnotako tiskarski stroji. Orodni stroji: 47% Združene Države, 45% Anglija.

V gotovih stvarih: blagu in železu polagoma spodriva *Indija* konkurente.

Te številke so zaradi tega interesantne, ker nam kažejo *tipično sliko* v razvoju britiškega imerija:

Dominioni (posamezni več ali manj avtonomni deli tega imperija, n. pr. Avstralija, Kanada, Nova Zelandija itd.) postajo vedno bolj in bolj neodvisni od materinske države (Velike Britanije), in celo prave kolonije (*Indija*) začenjajo vsled industrializacije razvijati izvoz v korist domače buržuazije *proti* velikobritanski.

Kulturni pregled.

Najnovejša razstava Hilbert Stoviček v Jakopičevem paviljonu v letu 1925 — ali \dagger neonaturalizem iz preteklega stoletja. Otvorila se je vendar enkrat slikarska razstava, ki je dopolnila veliko vrzel v slovenski upodabljalno umetnosti, katera do sedaj še ni nihče opazil. Vsekakor je bila to napaka v spoznanju naših priznanih slikarjev, ki si niso znali ustvariti gotove formule za slikanje prazgodovinskih, zgodovinskih, sedanjih in slik bližnje ter daljne bodočnosti. Prečastiti publiki se je izpolnila želja po velikih plahtah s „strašnimi“ dogodki iz življenja in nehanja človeštva.

Gospodu Hilbertu bi bilo treba svetovati, da se loti ilustriranja sve-

tovne vojne, ki jo bo rešil gotovo s krvavim žarom solznega nahoda, kjer bo sonce ob koncu sveta strašno barvasto kihnilo ter pokopalo pod seboj vso senzacije željno publiko.

Ker se o teh slikah sploh ne spleča govoriti, naj omenimo le eno. — Če bi na sliki „Kajn“ oblekli figuro Kajnovu z rokoko blagom, bi bila to časti vredna slika iz rokoko dobe — če bi jo pa oblekli v shimy, bi bila to podoba kakega modernega kriminalističnega tipa in lepa ilustracija modernih umorov, atentatorjev, ki jih policija lovi za frak itd. Če pa bi bil Kajn v češki narodni noši in Abel v takozvani jugoslovanski, bi pa služila slika vesoljnemu idejnemu zbliževanju vseh Slovanov, to se pravi slovanski vzajemnosti — tako bi imela vsaj propagatorski smisel.

Kar se tiče kiparja Stovička je on iz dobre šole in zgodi se lahko, da bo vreden naslednik slovenskega kiparja Zajca.

Želeti bi bilo, da bi „Narodna galerija“ v bodoče vodila vsaj malo pregleda nad stvarmi, ki se razstavljajo.

— em —

Nepopolnost, „Zapeljivka“ in še kaj. Kakorkoli se človek prestopi v našem kulturnem predmestju, vedno zadene ob kak nov izpuščaj na bujno cvetočem telesu slovenskih vrlin. Še predno presenečeni nerodnež utegne od sramote zardeti, zraste mozolec ko gora ali ko amerikanski nebotičnik prenjim in mu na ta način temeljito dokáže brezpomembnost njegove nerodnosti. Satirik, ki je opazil spotiko in se že zmagovito zasmeljal, je go-ljufan za svojo satiro: kako, ljubi moji, naj govori o satiri tam, kjer je iz mozolca nastal nebotičnik? Zadovoljen naj bo, da je navidez neznatni mozolec prekosal stokrat in tisočkrat njegovo fantazijo! —

Zgodilo se je, da so v „Narodnem gledališču v Ljubljani“ igrali izvirno slovensko in pristno narodno igro „Zapeljivko“. Jaz za svojo osebo lahko rečem — tudi nekaj drugih ljudi je

bilo zase tega mnenja —, da sem bil z igro nekoliko nezadovoljen. Kaki časi so bili to, ki jih je „Zapeljivka“ na tako dončač način kazala odličnemu občinstvu? Kaj bi s tisto palico, ki je pela na odru? Zares, kaj je pomagalo vse to, če pa je manjkalo toliko drugih domačih intimnosti?! Prignali naj bi bili na oder lepo spitano kravo ali pa meketajočega kozliča, ki bi pred strmečim, domačnosti željnim občinstvom z vso naravno eleganco privihnil rep in se podelal. — Jaz sem globoko prepričan, da bi „Zapeljivka“ ne nosila slovenske kulturne slave samo do Belgrada, kakor jo je vdova Rošlinka, temveč gotovo do skrajnih sibirskih mej in morda še dalje. Zastopniki te naše slovenske kulture bi se vzdignili do nebes, a za svojo kulturno delovanje bi dobili toliko odlikovanj, da bi si iz njih dali napraviti najkrasnejše vlečke, dolge po pol kilometra.

Toda komaj je bilo slišati v kulturnem predmestju take in enake nezadovoljne glasove, se je razodela v vsej slavi ona slovenska vrlina, ki ni bila še nikoli opevana dovolj zaradi svoje prevelike veličine. Razodela pa se je na tistem mestu, ki je bilo v resnici najbolj vredno, da je na njem razodela svojo nebotičnost ta slovenska vrlina — pri intendantci „Narodnega gledališča v Ljubljani“. Ko je intendantca slišala tiste nezadovoljne glasove, je razširila mučeniške svoje roke in je vzkliknila z globokim glasom: „Ampak vsako slovensko oderško delo je nepopolno!“ —

To je bil ponosen odgovor, ta odgovor sam že vrlina, ki zaradi svoje sijajnosti ne more imeti nobenega imena! Če Skrbinšek odslej še toliko dokazuje, da ga ne briga popolnoma nič „nepopolnost“ Cankarjevih iger in če še tako prepričevalno pove, da je treba razumeti idejo njegovih dram — kaj to briga intendantco, kaj Koblerja in kaj tudi Vidmarja! Oni bodo govorili o njihovi nepopolnosti, sicer vsak po svoje, ampak govorili bodo o njej in bodo v tisti nepopolnosti razodeli

le svojo naturo, nikoli pa povedali, kar je treba povedati do dna gnili slovenski javnosti. Zato ne morejo nikoli ločiti s sigurnim instinktom in spoznanjem, kaj je v resnici umotvor in — veliko boljše — kako ga je treba razodeti ljudem in kako pokazati, da je laž o kulturi umetnost take sorte, kakor je „Zapeljivka“. —no—

Kritika.

Kmetijske zadruge v sovjetski Rusiji¹ (Oto Schröder, Berlin). Mala knjižica, ki je pravkar izšla, nam podaja nazorno sliko o razvoju kmetijskega združništva v sovjetski Rusiji. Kljub temu, da so bile kmetijske zadruge še-le leta 1921. ločene od konsumnih zadrug, šteje „zveza kmetijskih zadrug“, Selsko-zojuz že 133 000 posameznih zadrug z 2.000.000 člani.

Mala brošurica podaja podobno kakor brošura „Unsere Russlandsreise“ (Naše potovanje po Rusiji) o konsumnih zadrugah — natančen pregled o stanju kmetijskih zadrug in njihovih sedanjih nalogah. Poleg razvoju in ustroju kmetijskih zadrug, so posvečena posebna poglavja njihovi zmožnosti kredita in njihovi produktivnosti. Vsebuje pa tudi zanimiva poročila o posetu neke okrajne kmetijske zadruge, o nastopu zadrug na svetovnem trgu, o njihovih ukrepih proti druginji itd. Štiri slike in interesantna shema mreže kmetijskih zadrug znatno povečujejo vrednost knjižice.

¹ „Die Landwirtschafts-genossenschaften in Sowjetrussland. Allgemeiner Genossenschaft-Verlag. Berlin, Friedrichshagen. 1925. 32 strani 20 pfenigov.“

Nadvrednost? H Klopčičevemu članku pod tem naslovom, v 2. zvezku, str. 54, je treba pripomniti, da je Klopčič v zmoti, če misli, da je terminus technicus „nadvrednost“ nastal pri nas vsled nerazumevanja vsebine nemškega izraza „Mehrwert“ (sur-plus-valeur). Točno je, da ga Abditus in njemu enaki slovenski „marksistični“ korifeji niso razumeli, toda „nadvrednost“ ni nič drugega kakor dosleden prevod italijanskega „sopravalore“, ki je končno besedno zelo blizu francoskemu izrazu „sur-plus-valeur“. Smiselno ta izraz res ni popoln, toda Klopčič pozablja, da ga slovenska socialistična literatura uporablja že 35 let, da vsak marksistični teoretik — če sploh ve kaj je nadvrednost — nedvoumno ve, kaj se ž njim misli in da torej danes nima prav nobenega smisla, uvajati za ta pojem nov izraz. Sicer pa so vsi tehnični izrazi konvencionalni. Glavno je, da so enotno obeleženi, splošno v znanstvu sprejeti in priznani ter da ne žalijo ušesa.

„Prirastek vrednosti“, ki ga hoče Klopčič vpeljati za „nadvrednost“, je samo bližja razlaga za nadvrednost. Marx rabi v svoji razlagi besedo „increment“ vrednosti, toda to je že matematičen izraz, ki je brez pomena za one, ki ne poznajo višje matematike. Zato ostanimo lepo pri starem, ker končno — beseda še ni konj!

„Zapiski“ so priobčili ta članek, ker je potrebno, da govorimo o nadvrednosti in drugih marksističnih problemih v naši reviji. Žal je, da je Klopčičeva razlaga neokretna in celo nekoliko šepava. Toda kdor ni nikoli poskušal, ni nikoli znal. G.

Vsem naročnikom in članom „Del.-km. Matic“!

Naše prizadevanje, da si priborimo zopet pravico izhajanja, je v teku, kar spričuje novo-izišla številka. Redno nadaljnje izhajanje „Zapiskov“ zavisi od gnotne in moralne podpore, ki jo bomo dobili od čitateljev in članov DKM.

Blagajnik je pred kratkim razposlal združnikom, članom DKM, pismena obvestila s pozivom, da poravnajo zaostalo vpisnino in deleže, da se bo moglo zaključiti račune in knjige.

V nekaj tednih bo sklican občni zbor in tam se bo o stanju zadruge obširnejše poročalo. Zbirajte nove naročnike za „Zapiske“, pristopajte kot člani k zadrugi DKM, da tako podprete izdajanje prepotrebne marksistične literature.

se z eno uro svojega dela na tej kulturni fronti! Ustanavljajte povsod zaupniške odbore za to mobilizacijo! Ti odbori naj nabirajo in nam pošiljajo naslove delavcev in kmetov, ki se hočejo boriti za „Delavsko-kmetsko matico“.

Delavci in kmetje ter drugi naši somišljeniki pa nam lahko tudi sami naravnost prijavljajo na naslov „Delavsko-kmetska matica“, Ljubljana, Karla Marxa trg 2, svoj naslov in se obvezujejo, da bodo žrtvovali zanjo po eno uro svojega dela, t. j. najmanj 5 Din ali 3 lire na mesec. Vsak bojevnik dobi za to vsako njeno brošuro.

Delavci, borite se za svojo „Matico“ po vseh tovarnah in vseh obratih! Kmetje, borite se za svojo „Matico“ po vseh vaseh! Delavci in kmetje, več luči nam treba!

Vsak bojevnik za našo kulturno fronto bo dobil poštno položnico in nam bo sam nakazal svoj bojevni znesek!

Sodrug! Sramota bi bila za nas vse, če ne bi zmagali na tej fronti!

Živela „Delavsko-kmetska matica“!

Hornik

VSEBINA:

A. Št.: Da se razuemmo	1
D. Anin: Donesek k študiju gospodarskega položaja v Jugoslaviji	5
Vladimir Pretnar: Iz kultur- nega dnevnika	14
Fr. Ontč: O propali kulturni generaciji	19
V. Martelanc: K vprašanju italianske imperialistične politike na Jadrani in Bal- kanu ter k vprašanju Ju- lijske krajine	26
I. Livko: Dnjeprostroj	36
M. K.: Soneta	40
Pregled:	
Politični pregled	41
Socialni pregled	42
Gospodarstvo	44
Kulturni pregled	46
Kritika	48

Uredil:
UREDNIŠKI ODBOR.

Izdala:
- DELAVSKO-KMETSKA MATICA -

V Ljubljani, Karla Marxa trg šte. 2.

Odgovorni urednik:
DUŠAN KERMAVNER v Ljubljani.

Tiska: J. PAVLIČEK v Kočevju.